

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра соціальної роботи

На правах рукопису

Джепо Аліна Данилівна

**«Формування міжособистісних взаємин як засіб успішної інтеграції
мігрантів у нове соціальне середовище»**

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня
бакалавра соціальної роботи

Науковий керівник:
Професор кафедри соціальної роботи,
доктор психологічних наук, професор
Александров Денис Олександрович

Допустити до захисту в ЕК

Кафедра соціальної роботи

Завідувач кафедри соціальної роботи

Кандидат соціологічних наук, доцент

Люта Леся Петрівна _____

(підпис)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІГРАНТІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ В НОВЕ ДЛЯ НИХ СУСПІЛЬСТВО.....	8
1.1 Загальна характеристика проблем мігрантів у процесі інтеграції в нове соціальне середовище.....	8
1.2 Сучасні підходи вивчення особливостей психологічних проблем мігрантів у процесі інтеграції в нове суспільство.....	13
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ЧИННИКІВ МІЖОСОБИСТІЧНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЬОВАНОСТІ МІГРАНТІВ У НОВОМУ ДЛЯ НИХ СУСПІЛЬСТВІ	18
2.1 Методологія та опис дослідження взаємозв'язків чинників міжособистісних відносин та соціальної ізолюваності мігрантів у новому для них суспільстві	18
2.2 Інтерпретація результатів емпіричного дослідження взаємозв'язків чинників міжособистісних відносин та соціальної ізолюваності мігрантів у новому для них суспільстві	23
Висновки до розділу 2	37
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЬОВАНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ	40
3.1 Аналіз сучасних підходів профілактики та корекції рівня соціальної ізолюваності у мігрантів	40
3.2 Розробка програми гармонізації рівня соціальної ізолюваності у мігрантів засобами соціальної роботи	42
Висновки до розділу 3	50
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Станом на 24 лютого 2023 року з України виїхало 7 млн 900 тис осіб. Це 20% від загального населення України. Внутрішньо переміщеними, за офіційними даними уряду, стали 4.9 млн осіб. За даними Міжнародної організації з міграції в Україні говориться про 7,1 млн внутрішніх переселенців. Це колосальні цифри! Міграційна криза, яка спричинена повномасштабною війною на території України є надзвичайно важливою темою для дослідження.

Актуальність дослідження. Вже зараз, в сьогоденних умовах, ми не маємо права забувати про наших громадян, які змушені були залишити свої домівки. В нашій роботі ми розглянемо взаємозв'язок рівня соціальної ізоляції та компонентів міжособистісної взаємодії на успішність або неуспішність мігранта до інтеграції у нове для нього соціальне середовище. Це потрібно для того, щоб розробити профілактичну програму тренінгу для полегшення подальшої адаптації у нове суспільство, відновлення ресурсності мігрантів, щоб в подальшому полегшити їхню реінтеграцію, коли вони повернуться додому, а також для загальносвітової соціальної практики. Враховуючи вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що обрана тема має важливе сучасне значення, а запропоновані підходи до дослідження є повністю обґрунтованими. Тому важливого значення набуває розробка соціальних технологій та практик з метою профілактики та корекції рівня соціальної ізоляції у мігрантів, що й визначає актуальність обраної нами теми дослідження.

Метою даної роботи є вивчення та емпірична перевірка взаємозв'язку рівня соціальної ізоляції та компонентів міжособистісної взаємодії на успішність або неуспішність мігранта до інтеграції у нове для нього суспільство з метою:

1. Вдосконалення загальносвітової соціальної практики шляхом розробки програми профілактики рівня соціальної ізоляції у мігрантів;

2. Розроблення профілактичної програми тренінгу для відновлення ресурсності мігрантів для полегшення їхньої реінтеграції у подальшому.

Для досягнення поставленої мети нами визначені наступні **завдання**:

1. Розкрити теоретичні підходи загальної характеристики проблем мігрантів у процесі інтеграції .

2. Вивчити сучасні підходи особливостей психологічних проблем, з якими зустрічаються мігранти у процесі інтеграції в нове суспільство.

3. Обґрунтувати методологію емпіричного дослідження взаємозв'язків чинників міжособистісних відносин та соціальної ізоляції мігрантів у новому для них суспільстві.

4. Проаналізувати та інтерпретувати результати емпіричного дослідження взаємозв'язків чинників міжособистісних відносин та соціальної ізоляції мігрантів у новому для них суспільстві.

5. Окреслити сучасні підходи профілактики та корекції рівня соціальної ізоляції у мігрантів.

6. Розробити програму груп взаємопідтримки з елементами тренінгу для корекції рівня соціальної ізоляції мігрантів.

Об'єкт: профілактика та корекція соціальної ізоляції.

Предмет: формування міжособистісних взаємин як засіб успішної інтеграції мігрантів у нове соціальне середовище.

Гіпотеза: полягає у тому, що саме компоненти міжособистісної взаємодії та рівень соціальної ізоляції визначають успішність або неуспішність інтеграції мігранта у нове соціальне середовище.

Методи дослідження:

1. *теоретичні методи:* аналіз філософської, психологічної, економічної, правової літератури з метою розуміння сутності проблем з якими зустрічаються мігранти у процесі інтеграції у нове соціальне середовище;

2. *аналітичні методи*: вивчення вітчизняного й зарубіжного досвіду стосовно діагностики й корекції рівня соціальної ізолюваності у мігрантів; аналіз методичних і нормативних документів, що регламентують діяльність соціальної служби;

3. *емпіричні методи*: спостереження, формувальний експеримент, тестування за допомогою наступних психодіагностичних методик:

- Діагностика міжособистісних відносин (А.А. Рукавишніков), модифікована під переселенців (Александровим Д.О.) – для оцінки міжособистісної поведінки та характеристик біженців у новому соціальному середовищі. Це дозволить краще зрозуміти, як мігранти взаємодіють з іншими;
- Експрес-діагностика рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон) – для визначення рівня соціальної ізолюваності у мігрантів;

4. *методи активного соціально-психологічного навчання*: тренінги з міні-лекціями;

5. *методи математичної обробки результатів дослідження*: Microsoft Excel, SPSS;

6. *інтерпретаційний метод*.

Емпіричну базу дослідження складають українські мігранти, з числа вимушених переселенців, отримувачів тимчасового притулку в Іспанії. Вибірка досліджуваних складалась з 55 осіб, віком від 15 до 76, з яких 44 особи жіночої та 11 осіб чоловічої статі.

Наукова новизна полягає у тому, що проведено детальне теоретико-емпіричне вивчення та аналіз міжособистісної поведінки та рівня соціальної ізолюваності у мігрантів і їх вплив на успішність інтеграції мігранта у нове соціальне середовище.

Практична значущість полягає у тому, що результатом проведеного дослідження є розробка та проведення профілактичної-корекційної програми тренінгу спрямованого на:

- зниження загального рівня стресу через вимушену еміграцію;

- нормалізацію емоційної стабільності мігрантів;
- зниження рівня соціальної ізоляції;
- формування навичок ефективної комунікації;
- підтримку під час інтеграції у нове суспільство;
- збереження зв'язку з Україною;
- формування ресурсної української спільноти для взаємо-підтримки та взаємо-допомоги.

Структура роботи складається і вступу, трьох розділів, які містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел у кількості 40, додатків. Загальний обсяг роботи складає 62 сторінки, з яких основного тексту 47 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ МІГРАНТІВ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ В НОВЕ ДЛЯ НИХ СУСПІЛЬСТВО

1.1. Загальна характеристика проблем мігрантів у процесі інтеграції в нове соціальне середовище

Одним із головних завдань гуманітарних наук на сьогодні є забезпечення гідної якості життя для кожної людини. Соціальне та психологічне благополуччя, загрозою для якого стала війна в Україні, є надзвичайно важливим задля забезпечення відповідної якості життя кожної людини. Проблема вимушеного переселення є серйозним викликом для соціальної роботи, оскільки війна спричинила значну кризу мігрантів, які продовжують отримувати травматичний досвід переміщення, втрати домівок, засобів для існування та безповоротною втратою близьких. Цей досвід може вплинути на здатність мігрантів інтегруватися в нове суспільство та погіршити перехід назад в українське. Тікаючи в нову країну вони стикаються зі значними соціальними та психологічними проблемами.

В контексті соціальної роботи проблема вимушеного переселення є достатньо розробленою. Багато вчених досліджували соціальні, психологічні, економічні та інші види проблем, з якими зустрічаються мігранти, маючи на меті виявити чинники, що сприяють успішній інтеграції та збереженню гідної якості життя, серед них: Н.А. Милославська, С. Маттар, Д. Інглбі, К. Сараджян, Д. Бірман, О. Морен, Р. Уайлдінг, Т. Дількенман, Е. Ферріс, Б. Фернандес, А.А. Сусоколова та інші.

Спершу, ми вважаємо необхідним розглянути класифікації мігрантів. Це потрібно для розуміння конкретних потреб і проблем, з якими стикається кожна група мігрантів, а також в подальшому для розробки ефективної профілактичної програми для задоволення їхніх потреб.

В. С. Айрапетов, І. Р. Балі та Г. С. Вітковська запропонували поділити мігрантів на:

1. Біженці – це особи, які були змушені залишити свою країну через війну, переслідування чи інші форми насильства.
2. Справжні вимушені мігранти – це ті, хто був змушений мігрувати через стихійні лиха, екологічні катастрофи чи інші ненасильницькі причини.
3. Вимушені мігранти страху – це особи, які були змушені мігрувати через уявну загрозу або страх насильства, але самі не зазнавали прямого насильства.
4. Переміщені особи – це особи, які були змушені покинути свої домівки, але не перетнули міжнародні кордони, залишаючись у своїй країні [1, 74].

ООН класифікує міжнародну міграцію на п'ять основних типів:

1. Іноземці, які прибувають до країни з метою навчання;
2. Мігранти, які прибувають на роботу;
3. Мігранти, які прибувають, щоб об'єднатися або створити нові сім'ї;
4. Мігранти, які прибувають на постійне поселення;
5. Іноземці, допущені до країни з гуманітарних причин, наприклад біженці та шукачі притулку [21, с. 14-15].

Сьюзан Ф. Мартін у «Forced migration and the evolving humanitarian regime»: Жертви надзвичайних гуманітарних ситуацій можуть належати до кількох груп одночасно. Наприклад, постраждале від війни населення часто стає переміщеним. Біженці, які повертаються із сусідніх країн, можуть стати внутрішньо переміщеними особами, якщо конфлікт триває в їхніх рідних громадах, або якщо вони не можуть повернутися до своїх домівок через інші причини. Якщо пошкодження навколишнього середовища, включаючи мінні поля, перешкоджає їх реінтеграції, вони можуть також бути екологічними мігрантами/біженцями [24, с. 3].

Однією з основних проблем для мігрантів є вивчення мови приймаючої країни. Згідно зі звітом «Integration of refugees in OECD (Organization for

Economic Co-operation and Development) countries: literature review», знання мови має вирішальне значення для успішної інтеграції біженців у нові суспільства. Не знаючи місцевої мови, біженцям важко знайти роботу, отримати освіту та повноцінно брати участь у житті своєї громади [38].

Підтвердженням є визнання Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) мовних бар'єрів як значну проблему, з якою стикаються біженці під час процесу інтеграції. УВКБ ООН наголошує на важливості надання мовної підготовки та послуг перекладу для біженців, щоб допомогти їм подолати ці бар'єри та ефективно спілкуватися в новому середовищі [19].

У книзі «Language and Integration in Europe: The Case of the Migrant Population» «Мова та інтеграція в Європі: випадок мігрантського населення» соціолінгвіст Крістін Горнер пише про те, що саме мовні бар'єри впливають на здатність мігрантів повною мірою брати участь у житті приймаючого суспільства. Це включає: доступ до освіти, працевлаштування та соціальні послуги. Саме мова – це ключовий фактор соціальної інтеграції. Мігранти, які не розмовляють мовою приймаючої країни, знаходяться в недолік [18].

Мовні бар'єри впливають майже на усі сфери життя мігранта у новому суспільстві. Це стосується і здоров'я, адже без знання мови можуть виникнути проблеми з доступом до медицини. У статті «Impact of Language Barriers on Access to Healthcare Services by Immigrant Patients: A systematic review» автор зазначає, що мовні бар'єри впливають на спілкування між медичними працівниками та біженцями, або шукачами/отримувачами притулку, що у свою чергу призводить до обмеженого доступу до медичної допомоги, неправильно трактованого спілкування та непорозумінь щодо медичних процедур чи діагнозів [34].

Дискримінація та соціальне виключення також є серйозними проблемами для мігрантів під час процесу інтеграції. Згідно зі звітом «Інтеграція біженців у Сполучених Штатах» Інституту міграційної політики, біженці часто стикаються з дискримінацією та упередженням на основі їх раси, етнічного походження, релігії та національного походження. Що у свою чергу може призвести до

соціальної ізоляції та обмежити їхні можливості для отримання освіти, працевлаштування та участі в житті суспільства [20].

У статті «Індивідуальне ставлення до мігрантів: порівняння між країнами» автори пишуть про те, що проблема дискримінації мігрантів є широко поширеною і стосується не лише окремих осіб та сімей, але й цілих спільнот у всьому світі. Часто мігранти сприймаються як "інші" і стають жертвами упереджень та дискримінації на підставі своєї раси, етнічного походження, релігії або національності [40].

Мовні бар'єри прямо впливають і на дискримінацію направлену проти мігранта, і на доступ до ринку праці. У статті «Language Barriers and Labor Market Discrimination against Migrants: Evidence from Germany» «Мовні бар'єри та дискримінація мігрантів на ринку праці: докази з Німеччини» економісти Домінік Гангартнер і Лукас Еттер пишуть про те, що саме мовні бар'єри є основною перешкодою для мігрантів у доступі до ринку праці та можуть сприяти їх маргіналізації та дискримінації» [14].

У своїй книзі «The Price of Rights: Regulating International Labor Migration» «Ціна прав: регулювання міжнародної трудової міграції» соціолог Мартін Рус підтверджує вище сказане про те, що мігранти часто зазнають дискримінації та жорстокого поводження по відношенню до них, а їхні трудові права часто порушуються. Це особливо стосується низькокваліфікованих мігрантів, які часто працюють на низькооплачуваних роботах через незнання мови [32].

Соціальна виключеність – це ще одна велика проблема, з якою зустрічаються мігранти. Соціальне відчуження іммігрантів може приймати різні форми, включаючи: обмежений доступ до соціальних послуг, житла та можливостей працевлаштування. Дискримінація та упереджене ставлення до мігрантів також можуть сприяти соціальному відчуженню, що призводить до почуття ізоляції та маргіналізації. Про це пишуть автори Герц М., Йоханссон Т. у статті «Молоді іммігранти, соціальне виключення та стратегії» [17].

Аналогічної позиції дотримується соціолог Кеннет А. Кауч підтверджує вище написані слова, говорячи про те, що соціальна ізоляція – це складний процес, який по-різному впливає на окремих осіб і групи. Мігранти особливо

вразливі до соціальної ізоляції через такі фактори, як мовні бар'єри, дискримінація та відсутність соціальних мереж [22].

Окрім вище наведених проблем мігранти також зустрічаються з проблемами, пов'язаними з правовим захистом. Процес захисту прав мігрантів буває надто ускладненим. Наприклад, мігранти, або отимувачі/шукачі притулку можуть зустрічатися з бюрократичними перешкодами, що призводить до відсутності доступу до правосуддя та соціальних послуг. Про це пише юрист Сара Шерман-Стокс «Legal Protections for Refugees and Asylum Seekers in the United States» [33].

Подібні погляди зустрічаються і в дослідженнях соціолога Рівери М. у статті «Social Security Protection of Migrant Workers», вона говорить про те, що мігранти в стикаються з багатьма перешкодами в доступі до соціального захисту, включаючи; дискримінацію, бюрократичні бар'єри та брак інформації. Саме такі проблеми можуть призвести до відсутності правового та соціального захисту для мігрантів [31].

1.2. Сучасні підходи вивчення особливостей психологічних проблем, з якими зустрічаються мігранти у процесі інтеграції в нове суспільство

Інтеграція в нове суспільство може бути складним процесом для мігрантів і часто супроводжується психологічними проблемами. З одного боку, міграція може надати можливість окремим особам і сім'ям шукати кращого життя. З іншого, вона також може призвести до значних стресових факторів, які можуть вплинути на психічне здоров'я та благополуччя.

У цьому розділі ми обговоримо деякі психологічні проблеми, з якими стикаються мігранти у процесі інтеграції у нове суспільство. Досліджуючи та вирішуючи ці проблеми, ми можемо сприяти психічному здоров'ю та благополуччю мігрантів, що, у свою чергу, може мати позитивний вплив на суспільство в цілому.

Психологічні проблеми біженців стосуються труднощів і викликів, які виникають через взаємодію між психологічним благополуччям індивіда та соціальним середовищем, у якому вони опинилися в результаті того, що були змушені покинути свої домівки через війну, або інші негативні обставини. Ці проблеми можуть призвести до низки психологічних проблем.

Трудові мігранти зустрічаються з головною психологічною проблемою, а саме потребою адаптуватися до нового соціального, політичного, кліматичного, культурного та релігійного середовища в новій країні. Навіть у випадку благоприятних умов, соціальна адаптація мігрантів є стресогенною, тому що вони стикаються зі змінами, культурними відмінностями, відчуттям ізоляції та депривації, що призводить до психологічного тиску та травм [35].

Процес кризи соціальної ідентичності, про який пише українська дослідниця О. Л. Вознесенська, виявляється особливо складним для тих, хто вимушений змінити місце проживання. Відчуття власної неповноцінності, переживання негативних почуттів, які пов'язані з приналежністю до тої чи іншої соціальної, професійної, або етнічної, чи територіальної групи – є симптомами кризи соціальної ідентичності. Втрата позитивної соціальної ідентичності та самоповаги також можуть виникнути через почуття сумнівів щодо власної позитивної соціальної групи [2].

Психіатр Дерек Саммерфілд пише про те, що мігранти особливо вразливі до проблем психічного здоров'я, включаючи депресію, тривогу та посттравматичний стресовий розлад. Ці проблеми можуть посилюватися через соціальну ізоляцію, відсутність доступу до психіатричної допомоги та дискримінацію [35].

Соціальна ізоляція і відчуття самотності пов'язані з підвищеним ризиком розвитку психічних розладів, таких як депресія, тривожність та соціальні фобії. Люди, які відчувають ізоляцію, мають нижчу самооцінку та погіршену якість життя [23].

Аналогічної позиції дотримується Доктор Рейчел Єгуда, професор психіатрії та неврології, говорячи про те, що наслідки міграції можуть серйозно впливати на психічне здоров'я, особливо в формі посттравматичного стресового

розладу (ПТСР). Ускладнення в соціальній, економічній та культурній адаптації мігрантів можуть підсилити наслідки минулих травм і викликати симптоми ПТСР [39].

Ці думки також можна зустріти у роботі «Psychological Perspectives on Immigration». Автор пише про те, що мігранти, які пережили травматичні події в своїй країні, або під час процесу міграції, належать до групи осіб, які є високоризиковими для розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Стрес, що виникає при адаптації до нової культури та середовища, може загострити цей стан [30].

Аналогічної позиції дотримувалася українська вчена Н.А. Милославська підтверджуючи та доповнюючи у своїй роботі, що процес адаптації може призвести до різних психологічних проблем, включаючи тривогу та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) [6, с.21].

Кен Міллер стверджує, що вимушена міграція може мати глибокий і тривалий характер, впливає на психічне здоров'я дітей і молоді. Він наголошує на застосуванні ефективних заходів, які повинні бути пристосовані до конкретних потреб цієї групи [26].

Депресія є одним з провідних психічних порушень, які можуть виникати внаслідок вимушеної трудової міграції, що є серйозним фактором, що травмує психіку особистості.

Розповсюдженість депресії серед мігрантів у Європі вища, ніж серед населення загалом, і може бути спричинена низкою факторів, включаючи соціальну ізоляцію, дискримінацію та відсутність доступу до медичної допомоги [29].

Ризик виникнення депресії у мігрантів ще більше посилюється такими факторами, як мовний бар'єр, відсутність доступу до медичної допомоги та труднощі в адаптації до нової культури [25].

Окрім цього, мігранти також часто стикаються зі втратою впевненості у собі, недовірою до людей навколо та психосоматичними симптомами. Вони можуть відчувати втрату контролю над ситуацією, некомпетентність, та розчарування через невдачі у реалізації своїх бажань, що може виражатися

через почуття гніву, агресивності та ворожості щодо представників країни, в якій вони перебувають.

Висновки до розділу 1

Беручи до уваги теоретичний аналіз проблем мігрантів у процесі інтеграції в нове для них суспільство, можна стверджувати, що проблема є достатньо дослідженою та надзвичайно актуальною.

Мігранти стикаються з багатьма проблемами під час процесу інтеграції в нове суспільство. Мовний бар'єр є однією з найбільших перешкод, що впливає на доступ до освіти, працевлаштування, соціальних послуг та охорони здоров'я. Дискримінація та соціальна ізоляція також є важливими проблемами, адже мігрантів часто сприймають як «чужих» і піддають упередженому ставленню. Крім того, соціальна ізоляція є серйозною перешкодою для успішної інтеграції мігрантів у новому соціокультурному середовищі. Відсутність контактів та підтримки у місцевій спільноті призводить до почуття відокремленості.

Брак соціальних зв'язків і мережі підтримки може призвести до відчуття самотності та погіршення психічного стану мігрантів. Це може вплинути на їх загальну добробут і навіть спричинити проблеми з психічним здоров'ям.

Окрім цього, мігранти стикаються з перешкодами, пов'язаними з правовим захистом, включаючи бюрократичні перепони та відсутність доступу до правосуддя та соціальних послуг, що також пов'язано з вище вказаними мовними бар'єрами.

Окрім переліку соціальних проблем, мігранти також стають схильними ряду психологічних проблем, включаючи депресію, тривогу та посттравматичний стресовий розлад. Ці проблеми можуть посилюватися такими факторами, як соціальна ізоляція, дискримінація та відсутність доступу

до медичної допомоги. Діти та молодь є особливо вразливими, і ефективні заходи повинні бути адаптовані до їхніх конкретних потреб.

Тільки визнаючи та вирішуючи ці соціальні та психологічні проблеми, ми можемо сприяти психічному здоров'ю та благополуччю мігрантів, що, у свою чергу, може мати позитивний вплив на суспільство в цілому. Зрештою, забезпечення успішної інтеграції мігрантів приносить користь не лише самим окремим особам, але й приймаючому суспільству в цілому, оскільки сприяє різноманітності, інклюзивності та більш живій та динамічній спільноті.

Зважаючи на все вище сказане, ми у ході констатувального етапу емпіричного дослідження будемо діагностувати рівень соціальної ізоляції та компоненти міжособистісної взаємодії для визначення їхнього впливу на успішність інтеграції мігрантів у нове для них середовище.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ ЧИННИКІВ МІЖОСОБИСТІЧНИХ ВІДНОСИН ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЬОВАНОСТІ МІГРАНТІВ У НОВОМУ ДЛЯ НИХ СУСПІЛЬСТВІ

2.1 Методологія та опис дослідження взаємозв'язків чинників міжособистісних відносин та соціальної ізолюваності мігрантів у новому для них суспільстві

Гіпотеза нашого емпіричного дослідження полягає у тому, що саме рівень соціальної ізолюваності та компоненти міжособистісної взаємодії визначають успішність/неуспішність інтеграції мігранта у нове соціальне середовище. Виходячи з цієї теоретичної точки зору, ми у ході констатувального етапу емпіричного дослідження будемо діагностувати рівень соціальної ізолюваності, а також досліджувати зв'язки між показниками міжособистісних відносин та рівнем соціальної ізолюваності мігрантів.

Метою дослідження є виявлення факторів, які могли б спрогнозувати готовність, або неготовність мігрантів до інтеграції в нове для них суспільство, беручи до уваги їхні міграційні наміри.

Дане дослідження проходило у три етапи:

Перший етап – теоретико-аналітичний – було присвячено опрацюванню вихідних принципів дослідження та методичного інструментарію, доборові релевантному для цілей дослідження матеріалу.

Нами були обрані методики:

- Діагностика міжособистісних відносин (А.А. Рукавишніков), модифікована під переселенців (Александровим Д.О.) – для оцінки міжособистісної поведінки та характеристик біженців у новому соціальному середовищі. Це дозволить краще зрозуміти, як мігранти взаємодіють з іншими;

- Експрес-діагностика рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон) – для визначення рівня соціальної ізолюваності у мігрантів.

Другий етап дослідження – констатуючий експеримент – передбачав пошук репрезентативної вибірки та створення оптимальних умов для взаємодії з учасниками, що дозволило ефективно провести емпіричні дослідження нашої теми.

Для дослідження нами була сформована репрезентативна вибірка українських мігрантів, з числа вимушених переселенців, отримувачів тимчасового притулку в Іспанії. Вибірка досліджуваних складалась з 55 осіб, віком від 15 до 76, з яких 44 особи жіночої та 11 осіб чоловічої статі. За необхідності контрольної групи для порівняння, описується, що загальна вибірка складається з 55 осіб, з яких 25 осіб зараз, під час активної фази війни, поки не готові повернутися в Україну та 30 осіб, які вже зараз планують повернутися назад на батьківщину.

Дослідження проводилося українською мовою на території організації «Червоний Хрест» у місті Аліканте. Учасники дослідження були забезпеченні усіма умовами для проведення якісної та результативної роботи.

Третій етап – аналітико-узагальнюючий. На цьому етапі відбувалася систематизація, аналіз, узагальнення та порівняння результатів, отриманих у результаті емпіричного дослідження, а також інтерпретація отриманих даних.

Четвертий етап – розробка та проведення профілактичної програми тренінгу для покращення показників компонентів міжособистісної взаємодії (а саме – взаємодопомога та співробітництво, спільна активність, розповіді про вербальну та невербальну комунікацію, а також активне слухання), та нормалізації рівня соціальної ізоляції.

Отже, проведене нами емпіричне дослідження складалось з констатувального експерименту, результати якого підлягали аналітико-узагальнюючій інтерпретації за допомогою методів математичної статистики.

Основним методом збору емпіричного матеріалу констатувального етапу дослідження було тестування з використанням діагностичних методик:

- 1. Діагностика міжособистісних відносин (А.А. Рукавишніков), модифікована під переселенців (Александровим Д.О.).**

Методика, розроблена психологом А. А. Рукавишниковим для оцінки міжособистісних стосунків. Вона базується на теорії, згідно з якою люди мають три основні потреби, які мотивують їхню поведінку: включення (I), контроль (C) та афект (A).

У середині кожної області беруть до уваги два напрямки міжособистісної поведінки: виражена поведінка індивіда (e), тобто думка індивіда про інтенсивність своєї поведінки у цій галузі; і поведінку, потрібну оточуючим від індивіда (w), інтенсивність якого є оптимальною йому.

Дана методика спрямована на вимірювання цих потреб та їх вираження в міжособистісних стосунках. Методика складається з набору з 6 шкал: Ie, Iw, Ce, Cw, Ae, Aw, кожна з яких призначена для вимірювання певного аспекту міжособистісних стосунків і містить твердження, що дев'ятиразово повторюється з деякими змінами. Усього в опитувальнику міститься 54 твердження, кожне з яких вимагає від респондента, щоб він вибрав одну з відповідей у рамках шестибальної оціночної шкали.

Методика була модифікована Д.О. Александровим для використання з біженцями. Модифікована версія методики може допомогти визначити фактори, які сприяють успішній інтеграції або перешкоджають цьому процесу для мігрантів.

Інтерпретація отриманих результатів:

Бали коливаються від 0 до 9. Чим більше вони наближаються до екстремальних оцінками, тим більше застосування має наступний опис поведінки:

а) включення:

Ie - низька; означає, що індивід не відчуває себе добре серед людей і буде схильний їх уникати;

Ie - висока; передбачає, що індивід відчуває себе добре серед людей і буде мати тенденцію їх шукати;

Iw - низька; передбачає, що індивід має тенденцію спілкуватися з невеликою кількістю людей;

Iw - висока; передбачає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них;

б) контроль:

Се - низька; означає, що індивід уникає прийняття рішень та взяття на себе відповідальності;

Се - висока; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю;

Cw - низька; передбачає, що індивід не приймає контролю над собою;

Cw - висока; відображає потребу в залежності й коливання при прийнятті рішень;

в) афект:

Ae - низька; означає, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;

Ae - висока; передбачає, що індивід має схильність встановлювати близькі емоційні стосунки;

Aw - низька; означає, що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини;

Aw - висока; типово для осіб, які вимагають, щоб інші без розбору встановлювали з ними близькі емоційні стосунки.

Від суми балів залежить ступінь застосовності наведених вище описів: 0-1 і 8-9 - екстремально низькі і екстремально високі бали, поведінка матиме компульсивний характер. 2-3 і 6-7 - низькі і високі бали, і поведінку осіб буде описуватися у відповідному напрямку. 4-5- прикордонні бали, і особи можуть мати тенденцію поведінки, описаного як для низького, так і для високого сирого рахунку. Ці оцінки зручно інтерпретувати з урахуванням середніх і стандартних відхилень відповідної популяції.

Характеристика шкал ОМО:

ВКЛЮЧЕННЯ (виражена поведінка)

1e - прагнення приймати інших, щоб вони мали інтерес до мене і брали участь в моїй діяльності; активно прагну належати до різних соціальних груп і бути якомога більше і частіше серед людей.

необхідну поведінку

I_w _ намагаюся, щоб інші запрошували мене брати участь в їх діяльності і прагнули бути в моєму суспільстві, навіть коли я не докладаю до цього ніяких зусиль.

КОНТРОЛЬ (виражена поведінка)

C_e - намагаюся контролювати і впливати на інших: беру в свої руки керівництво і прагну вирішувати, що і як буде робитися.

необхідну поведінку

C_w - намагаюся, щоб інші контролювали мене, впливали на мене і говорили мені, що я повинен робити.

Афекту (виражена поведінка)

A_e - прагну бути в близьких, інтимних стосунках з іншими, проявляти до них свої дружні і теплі почуття.

необхідну поведінку

A_w - намагаюся, щоб інші прагнули бути до мене емоційно ближчими і ділилися зі мною своїми інтимними почуттями.

Оцінки за цими шкалами - числа в проміжку від 0 до 9. Отже, результат виражається сумою шести однозначних чисел. Комбінації цих оцінок дають індекси обсягу інтеракцій ($e + W$) і суперечливості міжособистісного поведінки ($e - W$) усередині і між окремими областями міжособистісних потреб, а також коефіцієнти сумісності в діаді або групі, що складається з великої кількості членів.

2. Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон)

Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості особистості розроблена Д. Расселом і М. Фергюсоном – це інструмент експрес-діагностики, призначений для швидкої оцінки рівня соціальної ізольованості людини.

Експрес-діагностика складається з 20 тверджень, які респондент повинен оцінити за 4-бальною шкалою від «ніколи» до «часто». Твердження охоплюють низку тем, таких як почуття самотності, соціальна ізоляція та якість стосунків з іншими.

Високому ступеню соціальної ізолюваності відповідають 41-60 балів, середньому - від 21 до 40 балів, низькому - від 0 до 20 балів.

Проводячи аналіз результатів проведеного дослідження слід зазначити, що одержані первинні дані було оброблено за допомогою стандартних програм варіаційної статистики з обрахуванням середніх значень та кореляційного аналізу рангів Ч. Спірмена.

2.2. Інтерпретація результатів емпіричного дослідження взаємозв'язків чинників міжособистісних відносин та соціальної ізолюваності мігрантів у новому соціальному середовищі

При інтерпретації результатів ми виходимо з того, що за методикою діагностики міжособистісних відносин (А.А. Рукавишнікова) високі значення балів умовно оцінюються у межах 6-9 балів, середні значення 4-5 балів, а низькі 3-0 балів. А у методиці експрес-діагностики рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассела та М. Фергюсона) високому ступеню соціальної ізолюваності відповідають 41-60 балів, середньому – від 21 до 40 балів, а низькому – від 0 до 20 балів. Відповідно до цих критеріїв ми й почнемо аналізувати результати усередненого профілю мігрантів (див. Таб. 2.1).

Таблиця 2.1

Усереднені показники досліджуваних факторів серед мігрантів

	вік	Термін перебування за кордоном	Ie – відчуття серед полей	Iw – замкненість-афіліація	Се – екстернальність-інтернальність (відповідальності)	Cw – незалежність-несамостійність (прийняття рішень)	Ae – обережність-відкритість (близьким стосункам)	Aw – недовірливість-готовність (новим близьким стосункам)	Рівень соціальної ізолюваності
Заг. вибірка мігрантів	27,5	8,9	4,1	5,5	6,8	2,9	3,9	4,3	24,6
Не планують повертатися під час активної фази війни	27,8	10,2	4,2	5,9	7,1	3,4	5,0	4,7	19,2
Вже зараз планують повертатися	27,3	7,8	4,0	5,1	6,6	2,5	3,1	3,9	29,1

Як впливає з наведених результатів, загальній вибірці мігрантів найбільш притаманним є:

S_e - висока; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю

S_w - низька; передбачає, що індивід не приймає контролю над собою;

I_w - висока; передбачає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них;

A_e - низька; означає, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;

Рівень соціальної ізоляції у межах норми.

У свою чергу, біженці, які не планують повертатися на батьківщину мають наступні тенденції:

S_e - висока; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю

I_w - висока; передбачає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них;

S_w - низька; передбачає, що індивід не приймає контролю над собою;

При цьому, рівень соціальної ізоляції є досить низьким, що вказує на неохочість до самоізоляції у новому соціумі.

Разом із тим, мігранти, які вже зараз планують повертатися на батьківщину мають наступні тенденції:

S_e - висока; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю

S_w - низька; передбачає, що індивід не приймає контролю над собою;

A_e - низька; означає, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;

I_w - висока; передбачає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них;

A_w - низька; означає, що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини;

При цьому, рівень соціальної ізолюваності хоча й у межах припустимої норми, однак суттєво вищий у порівнянні з мігрантами, які під час активної фази війни не планують повертатися, що вказує на їхню більшу схильність до самоізоляції у новому соціальному середовищі.

Разом із тим наведений усереднений профіль обох вибірок потребує більш ретельного аналізу факторів соціально-психологічної адаптації в умовах еміграції. Тому, для більш докладного розуміння варіювання значень між високими та низькими показниками наведемо відповідний аналіз по кожному з показників кожної з підвбірок (див. Таб 2.2 та 2.3)

Таблиця 2.2

Розподіл значень результатів дослідження показників досліджуваних факторів серед мігрантів, які під час активної фази війни не планують повертатися (у %)

	Ie – відчуття серед людей	Iw – замкненість-афіліація	Се – екстернальність-інтернальність (відповідальності)	Cw – незалежність-несамостійність (прийняття рішень)	Ae – обережність-відкритість (близьким стосункам)	Aw – недовірливість-готовність (новим близьким стосункам)	Рівень соціальної ізолюваності
Високі показники	16	64	80	16	44	24	8
Середні показники	60	24	8	36	20	60	32
Низькі показники	24	12	12	48	36	16	60

Отже, у підвбірці мігрантів, які не планують повертатися, а хочуть інтегруватися у новому суспільстві, спостерігається наступні найбільш виражені тенденції:

Се - висока; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю;

Iw - висока; передбачає, що індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них;

Cw - низька; передбачає, що індивід не приймає контролю над собою;

Ае - висока; передбачає, що індивід має схильність встановлювати близькі емоційні стосунки;

При цьому, високий рівень соціальної ізолюваності наявний лише у 8% респондентів, що вказує на їхню готовність активно вливатися у новий соціум.

Що ж стосується мігрантів, які вже зараз планують повернутися на батьківщину, то результати дещо відмінні (див. Таб 2.3).

Таблиця 2.3

Розподіл значень результатів дослідження показників досліджуваних факторів серед мігрантів, які на цей момент планують повертатися (у %)

	Ie – відчуття серед людей	Iw – замкненість-афіліація	Се – екстернальність-інтернальність (відповідальності)	Cw – незалежність-несамостійність (прийняття рішень)	Ае – обережність-відкритість (близьким стосункам)	Aw – недовірливість-готовність (новим близьким стосункам)	Рівень соціальної ізолюваності
Високі показники	23,3	33,3	73,3	3,3	16,7	16,7	26,7
Середні показники	30	43,4	13,4	23,4	10	63,4	40
Низькі показники	46,7	23,3	13,3	73,3	73,3	46,7	33,3

У підвибірці мігрантів, які на цей момент планують повертатися на батьківщину, спостерігається наступні найбільш виражені тенденції:

Cw - низька; передбачає, що індивід не приймає контролю над собою;

Се - висока; означає, що індивід намагається брати на себе відповідальність, з'єднану з провідною роллю;

Ае - низька; означає, що індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин;

Aw - низька; означає, що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини;

Ie - низька; означає, що індивід не відчуває себе добре серед людей і буде схильний їх уникати.

При цьому, високий та середньо виражений рівень соціальної ізольованості наявний у 66,7% респондентів, що вказує на їхню низьку готовність вливатися у новий соціум.

Виходячи з порівняльного аналізу можна констатувати, що мігранти, які зараз, під час гарячої фази війни не планують повертатися відрізняються наявністю високих показників Iw (індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них), а також Ae (індивід має схильність встановлювати близькі емоційні стосунки).

Натомість для мігрантів, які вже зараз планують повертатися на батьківщину характерною особливістю є низькі показники Ae (індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин), Aw (індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини) та Ie (індивід не відчуває себе добре серед людей і буде схильний їх уникати).

Ці фактори можна враховувати при побудові прогнозу щодо готовності чи неготовності мігранта до інтеграції у новий соціум.

Разом із тим, усереднені показники не дають можливість дослідити зв'язки між показниками міжособистісних відносин та рівня соціальної ізольованості мігрантів. Зважаючи на кількість експериментальної вибірки мігрантів, то, з урахуванням критеріїв критичних значень кореляцій Спірмена, можна аналізувати лише ті, які мають найбільшу вагу (Див. Таб. 2.4).

Таблиця 2.4

Критичні значення кореляційних зв'язків вибірки мігрантів за Спірменом

п - вбірка	г відповідає рівню статистичної значимості $p \leq 0,1$	г відповідає рівню статистичної значимості $p \leq 0,05$	г відповідає рівню високої статистичної значимості $p \leq 0,01$	г відповідає рівню дуже високої статистичної значимості $p \leq 0,001$
55	0,224	0,266	0,345	0,432

Тому наступним кроком стає аналіз кореляційних зв'язків цих показників (див Таб 2.5-2.9)

Провідні кореляції результатів дослідження загальної вибірки мігрантів

	Термін перебування за кордоном	Ie – відчуття серед людей	Iw – замкненість-афіліація	Се – екстернальність-інтернальність (відповідальності)	Cw – незалежність-несамостійність (прийняття рішень)	Ae – обережність-відкритість (близьким стосункам)	Aw – недовірливість-готовність (новим близьким стосункам)	Рівень соціальної ізоляваності
Вік	-0,137	-0,203	-0,312	-0,046	-0,173	-0,200	-0,239	-0,369
Термін перебування за кордоном		0,169	0,215	-0,143	-0,125	0,243	0,235	-0,283
Рівень соціальної ізоляваності		-0,099	0,139	0,051	0,345	-0,144	-0,092	

Можна констатувати зв'язок вікових особливостей мігрантів з наступними досліджуваними чинниками:

Зворотна кореляція з загальним рівнем соціальної ізоляваності вказує, що з віком знижується дана тенденція наслідком чого може бути передготовність до соціальних взаємодій та побудови нових соціальних контактів. З психологічної точки зору, тенденцію до соціальної ізоляції в дитинстві та підлітковому віці можна пояснити рядом факторів, включаючи соціальну тривожність, сором'язливість, відсутність соціальних навичок або перевагу самотній діяльності. Однак у міру того, як люди дорослішають, вони часто розвивають більше соціальних навичок і впевненості, що може призвести до більшого бажання соціальної взаємодії. Однією з ключових психологічних теорій, яка пояснює цей феномен, є теорія психосоціального розвитку Еріка Еріксона. За словами Еріксона, підлітковий вік – це час, коли люди розвивають своє почуття ідентичності та досліджують свої стосунки з іншими. Цей процес передбачає баланс між розвитком почуття незалежності, а також формуванням значущих стосунків з іншими. У міру того, як люди переходять у доросле життя, вони часто стають більш впевненими у своєму самопочутті та краще підготовлені для формування та підтримки здорових стосунків з іншими.

Разом із тим, зворотна кореляція з Iw вказує, що з віком загострюється тенденція до соціальної замкненості, коли індивід має тенденцію спілкуватися з

невеликою кількістю людей. Цю тенденцію можна пояснити поєднанням когнітивних і фізичних змін, змін у житті та індивідуальних вподобань. По мірі дорослішання люди можуть опинитися у звуженому колі спілкування через вимоги по роботі та через сімейні обов'язки, а також зміни інтересів і пріоритетів. Крім того, деякі люди можуть виявити, що вони більше не можуть підтримувати свої попередні соціальні зв'язки через переїзд, розлучення чи інші фактори. З віком деякі люди можуть просто віддавати перевагу проводити більше часу наодинці, або з меншою кількістю друзів чи знайомих. Вони можуть виявити, що у них менше енергії для спілкування, або, що вони віддають перевагу тихішим і спокійнішим заняттям.

Аналогічно й зворотна кореляція з A_w вказує, що з віком збільшується недовірливість у встановленні нових близьких довірчих стосунків, через що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини. Це можна пояснити рядом факторів. Однією з головних причин є те, що з віком люди можуть накопичувати негативний досвід міжособистісних стосунків у минулому, наприклад, зради чи розчарування, що може вплинути на загальне відчуття недовіри до нових людей. Крім того, з віком люди починають краще усвідомлювати цінність часу та власну цінність, що може спонукати їх бути більш вибірковими у виборі друзів та партнерів.

У свою чергу тривалість перебування за кордоном у статусі отримувача тимчасового притулку корелює з наступними показниками:

Зворотна кореляція з загальним рівнем соціальної ізоляваності вказує, що по мірі збільшення тривалості вимушеного перебування за кордоном знижується дана тенденція наслідком чого може бути передготовність до соціальних взаємодій та побудови нових соціальних контактів. Цю тенденцію можна пояснити тим, що спочатку, коли люди вимушені перебувати за кордоном через війну, чи з інших причин, вони можуть відчувати стрес та невизначеність, що сприяє відчуттю соціальної ізоляваності. Однак, із збільшенням тривалості вимушеного перебування за кордоном люди можуть почати адаптуватися до нового оточення, встановлювати нові соціальні зв'язки, знаходити роботу і закріплюватися у новому середовищі. У міру того, як люди

соціально адаптуються, вони починають відчувати почуття благополуччя та стійкості, що допомагає зменшити почуття соціальної ізоляції та підвищити їхню готовність до соціальних взаємодій.

Також тривалість перебування за кордоном має позитивну кореляцію з фактором A_e , що вказує на певну відкритість, коли індивід має схильність підтримувати наявні близькі емоційні стосунки. Це можна пояснити тим, що люди, які тривалий час живуть в чужих культурах, з більшою ймовірністю розвинули культурну чутливість і відкритість до інших способів життя та мислення. Цей досвід може призвести до підвищення цінності різноманітності та більшої готовності підтримувати тісні емоційні стосунки з людьми з іншого культурного середовища.

Аналогічним є й позитивний зв'язок тривалості перебування за кордоном з A_w , що вказує на поступову налаштованість осіб йти на контакт, якщо інші самі намагаються встановлювати з ними близькі емоційні стосунки. Цей зв'язок можна пояснити тим, що тривалість перебування за кордоном може вплинути на рівень культурної компетентності людини або її здатність адаптуватися до нових культурних контекстів. Оскільки люди проводять більше часу в новому середовищі, вони можуть краще ознайомитися з місцевими звичаями та нормами, що може підвищити рівень комфорту та впевненості, що у свою чергу допоможе при встановленні нових стосунків з іншими.

Що ж до загального рівня соціальної ізоляції, то цей показник має позитивну кореляцію з фактором C_w , що вказує на закономірність, коли зростання ізоляції буде проявлятися у потребі в залежності й коливаннях при прийнятті рішень, і навпаки, при зниженні рівня соціальної ізоляції може виникати тенденція до незалежності, коли індивід не приймає зовнішнього контролю над собою. Концепцією, яка може допомогти пояснити цей зв'язок, є теорія самовизначення, яка передбачає, що люди мають вроджену психологічну потребу в автономії, компетентності та спорідненості. Соціальна ізоляція може поставити під загрозу ці базові психологічні потреби, призводячи до більшої потреби в залежності та до зниження почуття автономії. І навпаки, коли люди мають постійну соціальну взаємодію та підтримку, їхні основні

психологічні потреби, швидше за все, будуть задоволені, що призводить до більшого почуття незалежності та автономії.

Наступним кроком нашого дослідження стане аналіз провідних кореляційних зв'язків чинників міжособистісних відносин та рівня соціальної ізоляції мігрантів, які поки не планують повертатися до України. Зважаючи на кількість експериментальної вибірки, то, з урахуванням критеріїв критичних значень кореляцій Спірмена, можна аналізувати лише ті, які мають найбільшу вагу (Див. Таб. 2.6).

Таблиця 2.6

Критичні значення кореляційних зв'язків вибірки мігрантів, які поки не планують повертатися за Спірменом

п - вибірка	г відповідає рівню статистичної значимості $p \leq 0,1$	г відповідає рівню статистичної значимості $p \leq 0,05$	г відповідає рівню високої статистичної значимості $p \leq 0,01$	г відповідає рівню дуже високої статистичної значимості $p \leq 0,001$
25	0,337	0,396	0,505	0,618

Відтак, піддамо аналізу зв'язків досліджуваних показників у вибірці мігрантів, які поки не планують повертатися (див. Таб 2.7)

Таблиця 2.7

Провідні кореляції результатів дослідження мігрантів, які поки не планують повертатися

	Термін перебування за кордоном	Ie – відчуття серед людей	Iw – замкненість- афіліація	Се – екстернальність- інтернальність (відповідальності)	Cw – незалежність- несамостійність (прийняття рішень)	Ae – обережність- відкритість (близьким стосункам)	Aw – недовірливість- готовність (новим близьким стосункам)	Рівень соціальної ізоляції
Вік	0,320	-0,241	-0,140	-0,164	-0,460	-0,315	0,116	-0,383
Термін перебування за кордоном		0,036	0,312	-0,344	-0,412	0,033	-0,124	-0,344
Рівень соціальної ізоляції		0,115	0,024	0,132	0,699	-0,111	0,027	

Виявлені вагомі кореляції з віком вказують, що серед мігрантів, які не планують повертатися та налаштовані на адаптацію й інтеграцію у новому суспільстві наявні такі зв'язки:

Зворотна кореляція з показником C_w вказує що з віком зростає тенденція до незалежності, коли індивід не приймає зовнішнього контролю над собою та намагається самостійно приймати рішення. Поясненням є те, що досвід перебування мігранта може бути дуже стресовим і травматичним, і з часом, по мірі дорослішання люди можуть розвинути копінг стратегії, які віддають перевагу самозабезпеченню та незалежності. Це може бути способом відновити відчуття контролю над своїм життям і зменшити відчуття безпорадності та вразливості.

Зворотна кореляція з загальним рівнем соціальної ізоляції вказує, що з віком знижується дана тенденція наслідком чого може бути передготовність до соціальних взаємодій та побудови нових соціальних контактів. Поясненням може бути те, що коли мігранти вимушені осісти у своєму новому домі, вони мусять задля виживання краще ознайомитися з навколишнім середовищем, у тому числі з новими контактами, тому з часом вони можуть відчувати себе більш комфортно та впевнено, приймаючи рішення залишитися.

У свою чергу термін перебування за кордоном мігрантів, які поки не планують повертатися, демонструє:

Аналогічну зворотну кореляцію з показником C_w вказує, що по мірі пристосування до життя за кордоном у таких мігрантів зростає тенденція до незалежності, коли індивід не приймає зовнішнього контролю над собою та намагається самостійно приймати рішення. Цю тенденцію можна пояснити тим, що у міру того, як мігранти глибше знайомляться з новим оточенням і розвивають мережу підтримки в приймаючій країні, вони можуть відчути більше власних ресурсів для прийняття рішень, не покладаючись на зовнішній контроль. Особливо у тому випадку, коли мігранти мають доступ до таких ресурсів, як: освіта, професійна підготовка або мовні курси, які можуть

допомогти їм отримати навички та знання, необхідні для освоєння в новому середовищі.

Так само й зворотний зв'язок під час еміграції із загальним рівнем соціальної ізолюваності вказує, що по мірі збільшення тривалості проживання за кордоном знижується дана тенденція наслідком чого може бути передготовність до соціальних взаємодій та побудови нових соціальних контактів. Пояснення є аналогічним до попереднього. Чим глибше мігранти вимушені інтегруватися у нове суспільство – тим більшою стає їхня мережа контактів.

Разом із тим, тривалість еміграції має зворотній зв'язок і з показником C_e , що вказує на таку закономірність, що по мірі зростання часу проживання за кордоном може зростати тенденція до екстернальності, коли індивід уникає прийняття рішень та взяття на себе відповідальності (або через страх повертатися і брати на себе відповідальність за власну долю у невизначених умовах війни у рідній країні, або через адаптацію до чіткої регламентації життя мігрантів у приймаючих західних країнах).

Що ж до загального рівня соціальної ізолюваності, то цей показник у мігрантів, які поки не планують повертатися, має надпотужну позитивну кореляцію з фактором C_w , що вказує на закономірність, коли наявне зниження рівня соціальної ізолюваності може обумовлювати тенденцію до незалежності. Це пояснюється тим, що люди, будучи соціально ізолюваними, можуть відчувати більшу потребу у зовнішньому контролі, оскільки їм може бракувати ресурсів, необхідних для самостійного прийняття рішень. Проте, коли соціальна ізолюваність зменшується і люди отримують доступ до необхідної соціальної підтримки та ресурсів, вони можуть почувати себе більш впевненими для того, щоб самостійно приймати рішення та контролювати своє життя.

Тепер необхідно аналогічно проаналізувати провідні кореляційні зв'язки чинників міжособистісних відносин та рівня соціальної ізолюваності мігрантів, які вже на даний момент планують повернутися до України. Зважаючи на кількість експериментальної вибірки, то, з урахуванням критеріїв критичних

значень кореляцій Спірмена, можна аналізувати лише ті, які мають найбільшу вагу (Див. Таб. 2.8).

Таблиця 2.8

Критичні значення кореляційних зв'язків вибірки мігрантів, які на даний момент планують повертатися за Спірменом

n - вибірка	r відповідає рівню статистичної значимості $p \leq 0,1$	r відповідає рівню статистичної значимості $p \leq 0,05$	r відповідає рівню високої статистичної значимості $p \leq 0,01$	r відповідає рівню дуже високої статистичної значимості $p \leq 0,001$
30	0,306	0,361	0,463	0,570

Відтак, піддамо аналізу зв'язків досліджуваних показників у вибірці мігрантів, які на цей момент вже планують повертатися (див. Таб 2.9)

Таблиця 2.9

Провідні кореляції результатів дослідження мігрантів, які вже зараз планують повертатися

	Термін перебування за кордоном	Ie – відчуття серед людей	Iw – замкненість-афіліація	Se – екстернальність-інтернальність (відповідальності)	Cw – незалежність-несамостійність (прийняття рішень)	Ae – обережність-відкритість (близьким стосункам)	Aw – недовірливість-готовність (новим близьким стосункам)	Рівень соціальної ізолюваності
Вік	-0,357	-0,193	-0,407	-0,004	-0,006	-0,195	-0,409	-0,395
Термін перебування за кордоном		0,203	0,082	-0,125	-0,081	0,184	0,286	-0,090
Рівень соціальної ізолюваності		-0,190	0,341	0,077	0,231	0,095	-0,001	

Можна констатувати зв'язок вікових особливостей мігрантів, які на цей момент планують повертатися на батьківщину, з наступними досліджуваними чинниками:

Зворотна кореляція з Aw вказує, що з віком збільшується недовірливість у встановленні нових близьких довірчих стосунків, через що індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини. Мігранти, які вже зараз планують повертатися додому можуть бути більш

обережними, коли справа доходить до формування нових глибоких емоційних стосунків через невизначеність і нестабільність їхньої ситуації. Вони можуть відчувати, що не хочуть емоційно інвестувати у стосунки з малознайомими людьми, або в них немає сильної потреби довіряти іншим, оскільки вони все одно планують покинути приймаючу країну.

Разом із тим, зворотна кореляція з загальним рівнем соціальної ізоляції вказує, що з віком знижується дана тенденція наслідком чого може бути передготовність до соціальних взаємодій. Це можна пояснити тим, що, по-перше, з віком мігранти можуть краще усвідомлювати важливість соціальних зв'язків і стосунків для свого добробуту, що соціальна підтримка має важливе значення для підтримки задовільного психічного здоров'я та подолання труднощів перебування у вимушеній еміграції. По-друге, готовність до соціальних взаємодій може зрости серед мігрантів, які вже зараз планують повернутися додому, оскільки вони усвідомлюють важливість підтримки зв'язків зі своїми земляками і можуть шукати можливості спілкуватися з іншими людьми зі своєї країни.

Аналогічно й зворотна кореляція з I_w вказує, що з віком загострюється тенденція до соціальної замкненості, коли індивід має тенденцію спілкуватися з невеликою кількістю звичних людей (родичів, близьких, земляків тощо). Говорячи про мігрантів, цю тенденцію можна пояснити тим, що досвід вимушеної еміграції може вплинути на емоційний та психологічний стан, що у свою чергу впливає на відсутність внутрішніх ресурсів, результатом чого може стати втрата багатьох соціальних контактів, і підтримка лише основних, які підтримують психологічний та емоційний стан мігранта. З віком людина, з одного боку, обростає соціальними контактами, але з іншого, вчиться виокремлювати пріоритетні.

Разом із тим, зворотна кореляція з терміном перебування у еміграції вказує, що з віком люди схильні до меншого терміну перебування у еміграції та прагнуть скоротити цей час, намагаючись повернутися до дому.

Що ж до загального рівня соціальної ізоляції, то цей показник у мігрантів, які планують повертатися, має позитивну кореляцію з фактором I_w , з

чого можна зробити висновок, що при високому рівні соціальної ізолюваності індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них, що часто уособлюється у уявленнях про звичне особистісно значуще соціальне оточення, яке асоціюється з батьківщиною. І навпаки, при низькому рівні соціальної ізолюваності такі біженці прагнуть до спілкування, але з невеликою кількістю знайомих людей (найчастіше з числа родичів, близьких, земляків тощо).

За результатами проведеного дослідження, можна зробити низку висновків:

1. Виходячи з порівняльного аналізу можна констатувати, що мігранти, які поки не планують повертатися відрізняються наявністю високих показників I_w (індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них), а також A_e (індивід має схильність встановлювати близькі емоційні стосунки). Натомість для мігрантів, які вже зараз планують повертатися на батьківщину характерною особливістю є низькі показники A_e (індивід дуже обережний при встановленні близьких інтимних відносин), A_w (індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими створює більш глибокі емоційні відносини) та I_e (індивід не відчуває себе добре серед людей і буде схильний їх уникати). Ці фактори можна враховувати при побудові прогнозу щодо готовності чи неготовності мігранта до інтеграції у новий соціум.

2. У свою чергу, на рівень соціальної ізолюваності, як передумови готовності чи неготовності до інтеграції мігрантів до нового соціального середовища, або, навпаки, визначають дезадаптивність у ньому із прагненням повернутися до дому можна віднести наступні:

- рівень соціальної ізолюваності у мігрантів, які не планують повертатися має надпотужну позитивну кореляцію з фактором S_w , що вказує на закономірність, коли наявне зниження рівня соціальної ізолюваності може обумовлювати тенденцію до незалежності у побудові власного життя у новому соціумі іншої держави;

- рівень соціальної ізолюваності у мігрантів, які планують повертатися, має позитивну кореляцію з фактором I_w , з чого можна зробити висновок, що при високому рівні соціальної ізолюваності індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них, що часто уособлюється у уявленнях про звичне особистісно значуще соціальне оточення, яке асоціюється з батьківщиною.

Висновок до розділу 2

Для того, щоб виявити взаємозв'язок чинників міжособистісних відносин та соціальної ізолюваності мігрантів у новому для них суспільстві ми організували та провели дане дослідження. Для цього, нами було обрано дві методики:

- Діагностика міжособистісних відносин (А.А. Рукавишніков), модифікована під переселенців (Александровим Д.О.);
- Експрес-діагностика рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон).

За результатами дослідження було виявлено відмінності показників соціальної ізоляції та компонентів міжособистісної взаємодії між мігрантами, які поки не готові повернутися в Україну, та тими, хто вже зараз виявив готовність повернутися на батьківщину.

Результати дослідження показують, що мігранти, які планують інтегруватися в нове суспільство, мають високі показники S_e (індивід намагається брати на себе відповідальність), I_w (індивід має сильну потребу бути прийнятим більшістю) та A_e (індивід має схильність встановлювати близькі довірчі відносини), але низькі рівні S_w (індивід прагне до незалежності, не приймає стороннього контролю), тоді як мігранти, які вже зараз планують повернутися на батьківщину, мають низькі рівні A_e (індивід уникає встановлення близьких, довірчих відносин), A_w (індивід дуже обережний під

час вибору осіб, з якими встановлює більш глибокі емоційні відносини) та Ie (індивід не почувається добре серед людей нового соціального оточення і буде схильний їх уникати), але високий рівень Ce (індивід намагається брати на себе відповідальність).

Отже, дослідження показало, що мігранти, які поки (під час активної фази війни) не планують повертатися, мають більшу схильність до встановлення близьких емоційних стосунків, тоді як мігранти, які вже зараз планують повернутися, як правило, більш обережні у встановленні близьких стосунків, що пояснюється необхідністю до інтеграції у нове для них суспільство. Вік і тривалість перебування за кордоном також є важливими факторами, які слід враховувати. З віком мігранти, як правило, стають більш ретельними у виборі осіб для встановлення близьких стосунків і мають нижчі показники Iw (індивід має тенденцію спілкуватися з невеликою кількістю людей) і Aw (індивід дуже обережний при виборі осіб, з якими встановлює більш глибокі емоційні відносини). З іншого боку, більш тривале перебування за кордоном, як правило, зменшує рівень соціальної ізоляції та збільшує схильність підтримувати існуючі емоційні стосунки, що також пояснюється необхідністю адаптуватися у нове середовище існування.

Отже, саме рівень соціальної ізоляції та компоненти міжособистісної взаємодії визначають успішність, або неуспішність інтеграції мігрантів у нове для них суспільство.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЬОВАНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

3.1 Аналіз сучасних підходів профілактики та корекції рівня соціальної ізолюваності у мігрантів

Для ефективної профілактики та корекції рівня соціальної ізолюваності необхідно мати правильне розуміння сутності цього явища, підвищувати загальну культуру, духовний рівень населення, а також приділяти увагу попередженню цього явища у людей.

Соціальна ізолюваність відноситься до стану, коли людина відчуває себе відокремленою від інших людей та суспільства. Це стан, коли людина має обмежений або недостатній контакт з іншими людьми, відчуває соціальну віддаленість і непов'язаність з оточуючими. Соціальна ізолюваність може мати негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я людини. Джон Каспі та його співавтори проводили дослідження щодо соціальної ізолюваності і досліджували її вплив на психічне та фізичне здоров'я людини. Вони виявили, що соціальна ізолюваність має негативний вплив на загальну якість життя, психологічний стан, імунну систему та ризик розвитку різних хронічних захворювань [36]. Багато досліджень показують, що люди, які постійно перебувають у стані соціальної ізолюваності, частіше відчувають стрес, депресію, тривогу та інші психічні проблеми. Вони також можуть стикатися зі знизеним рівнем самооцінки та самодостатності. Соціальна ізолюваність може мати різні причини, такі як відсутність близьких друзів чи родини, недостатність соціальних навичок, фізичні обмеження, які перешкоджають участі в суспільних активностях, або міграційні обставини, коли людина змушена поміняти місце проживання і втрачає доступ до соціальних мереж або спільнот через мовні бар'єри або культурні відмінності.

Один із факторів, що спричиняють соціальну ізолюваність, за словами психологів, полягає у недостатньому розвитку комунікативних навичок. Одним

із найбільш поширених порушень комунікативних навичок є несформованість вербальних реакцій. Розглянемо цю ситуацію на прикладі підлітків. Підліткам складно висловити свої думки, швидко прийняти рішення в критичних ситуаціях та дати адекватну відповідь на запитання. Це особливо важливо у діалогічному мовленні, яке діти чи підлітки зазвичай використовують у щоденному спілкуванні. Експерименти показують, що у дітей, які є лідерами у колективі спостерігалось переважання реакцій, які передбачали покладання відповідальності за свої дії на себе або сприймання ситуації як незначної або неминучої, яку можна вирішити. Вони були більше схильні до конструктивного реагування, наприклад, "Я подумаю, як це полагодити, і все буде добре". Діти ж які мали низький соціальний статус у колективі частіше використовували самозахисні висловлювання, які спрямовані на відмову від відповідальності за свої дії, наприклад, "Це не я", "Вибачте, я не знав". Коли вони навчилися Навчившись висловлюватись як лідери, тобто впевнено, конструктивно, відповідально, то мали можливість підвищити свій соціальний статус [7].

З цього можемо зробити висновок, що зменшенню рівня соціальної ізоляції сприяють ряд факторів:

Взаємодія з родиною та друзями – родина та друзі є важливими соціальними мережами для людей. Підтримка і стимулювання здорових зв'язків з родиною та друзями може зменшити ризик соціальної ізоляції серед літніх людей.

Участь у громадських заходах та програмах – активна участь у громадських заходах, спільнотних програмах та волонтерство можуть сприяти зміцненню соціальних зв'язків та зменшенню соціальної ізоляції.

Взаємодія з однолітками – програми, які сприяють взаємодії між людьми однієї вікової групи, такі як клуби інтересів або групи підтримки, можуть сприяти створенню нових соціальних зв'язків та зменшенню соціальної ізоляції [20].

Mental Health America (МНА) – це національна некомерційна організація у США, яка займається питаннями психічного здоров'я, популяризує свідомість про нього та надає різноманітні ресурси та програми для боротьби з соціальною

ізоляцією. МНА проводить кампанії та заходи для підвищення свідомості про проблему соціальної ізоляції. Ці кампанії включають освітні заходи, події спільноти, конференції, семінари та інші ініціативи з метою залучення уваги до проблеми та сприяння пошуку рішень.

Іншим прикладом є Thomas Joiner – відомий американський психолог і дослідник, який присвятив свою роботу вивченню психологічних аспектів самогубств та соціальної підтримки. Він розробив програми та стратегії, які спрямовані на поліпшення соціальної підтримки і запобігання самогубствам. Т. Joiner вважає, що розвиток соціальних навичок є важливим для покращення соціальної підтримки та запобігання соціальній ізоляції. Це може включати навчання навичкам ефективного спілкування, встановлення і підтримання здорових міжособистісних відносин і розвиток навичок слухання та емпатії.

3.2 Розробка програми гармонізації рівня соціальної ізольованості у мігрантів засобами соціальної роботи

У попередньому розділі ми визначили, що саме компоненти міжособистісної взаємодії, а також рівень соціальної ізольованості впливають на успішність чи неуспішність мігранта до інтеграції у нове соціальне середовище.

Враховуючи результати нашого емпіричного дослідження, а також аналіз теоретичних джерел, ми розробили профілактичну програму, яка спрямована на:

- нормалізацію емоційної стабільності мігрантів;
- зниження рівня соціальної ізольованості;
- підтримку під час їхньої інтеграції у нове суспільство;
- формування навичок ефективної комунікації;
- збереження їхнього зв'язку з Україною;
- формування спільноти для взаємо-підтримки та взаємо-допомоги.

Для ефективної та якісної роботи тренери нашої програми профілактики та корекції рівня соціальної ізоляції повинні дотримуватись певних норм та правил. Ці правила включають:

1. Повага до учасників – тренер повинен проявляти повагу до всіх учасників тренінгу, безпристрасно ставитися до їхніх потреб, думок та відчуттів. Він повинен створити безпечну та відкриту атмосферу, де кожен учасник може вільно висловити свої думки та досліджувати нові ідеї.
2. Конфіденційність – тренер повинен дотримуватися строгої конфіденційності стосовно інформації, яку отримує від учасників. Він не повинен розголошувати особисті дані, висловлювання чи іншу інформацію, яку йому довірили, якщо тільки це необхідно за законом або якщо учасник надав письмову згоду.
3. Професійна компетентність – тренер повинен мати належні знання та навички, які необхідні для проведення тренінгів у своїй області. Він має оновлювати свої знання, вдосконалювати власні навички та триматися в курсі нових тенденцій та розвитку у своїй галузі.
4. Об'єктивність – тренер повинен бути об'єктивним у своїх оцінках та поведінці. Він не повинен допускати будь-яку форму дискримінації, впливу особистих уподобань чи пристрастей. Він має давати всім учасникам однакової можливості для висловлення та розвитку.
5. Етичне використання влади – тренер повинен використовувати свою владу та вплив відповідально. Він не повинен зловживати своїм статусом тренера або використовувати його для особистої вигоди, фінансового збагачення чи недобросовісних дій.
6. Чесність та прозорість – тренер повинен бути чесним та прозорим у своїй комунікації з учасниками тренінгу. Він має надавати точну та об'єктивну інформацію про цілі, зміст та очікування тренінгу. Він також повинен чесно відповідати на запитання учасників та реагувати на їхні потреби.
7. Постійне самовдосконалення – тренер повинен постійно працювати над власним розвитком та самовдосконаленням. Він готовий вчитися у учасників та інших професіоналів. Він також може відвідувати

спеціалізовані курси, тренінги або отримувати наставництво для поліпшення своїх навичок.

Окрім цього, найбільш ефективним методом стилю керівництва для нашої програми ми вважаємо – демократичний стиль, який дозволяє учасникам вільно обговорювати проблему та свої переживання.

Структура програми. Наша програма складається з 4 зустрічей. Тривалість однієї зустрічі близько 1-ї години. Загальна кількість часу – 4 години. Періодичність проведення зустрічей – 4 дні підряд. Форма проведення профілактичної та корекційної програми – групи взаємопідтримки з елементами тренінгу (далі просто тренінг).

Кількість учасників в одній групі – 5-10 осіб.

Мета програми: профілактика та корекція рівня соціальної ізолюваності у мігрантів.

Очікувані результати:

- зниження рівня соціальної ізолюваності;
- нормалізація емоційної стабільності;
- сформована міцна ресурсна українська спільнота;
- сформовані навички ефективної комунікації;
- зниження загального рівня стресу через вимушену міграцію;
- збільшення соціальної взаємодії;
- збереження зв'язку з Україною.

Завдання програми:

- розповісти про вербальну та невербальну комунікацію, а також про активне слухання;
- здійснити спільну групову діяльність;
- зменшити рівень соціальної ізолюваності у учасників;
- розповісти про особистісні ресурси та як і в чому їх віднайти для успішної (тимчасової) інтеграції у нове суспільство;
- заохотити учасників підтримувати зв'язок з Україною та бажання повернутися назад;

- сформувати міцну українську спільноту для взаємо-підтримки під час вимушеного перебування в іншій країні.

Програма нашого тренінгу складається з 4 зустрічей по 1 годині кожна:

1. На першій зустрічі завдання фасилітатора представитися і познайомитися з усіма учасниками тренінгу. Група обговорює очікування від програми, фасилітатор наголошує на основних правилах тренінгу. Головне завдання фасилітатора на першій зустрічі – створити безпечний і сприятливий простір для того, щоб учасники могли у подальшому поділитися своїм досвідом і проблемами. Учасникам буде запропоновано поділитися особистими історіями, що допоможе створити відчуття зв'язку та підтримки в групі. Фасилітатор, у свою чергу, повинен зафіксувати основні проблеми з якими частіше зустрічаються мігранти у процесі інтеграції для того, щоб на наступних зустрічах підготувати корисні ресурси і інформацію, наприклад, сайти для пошуку роботи, мовні курси і тд. Учасники поділяться і встановлять свої особисті цілі на час, проведений в Іспанії. Фасилітатор розповість про стратегії досягнення цих цілей, як-от поділ їх на менші кроки та залучення підтримки з боку інших. Учасники створять груповий план дій для досягнення спільних цілей, наприклад, покращення мовних навичок або пошук роботи.
2. На другій зустрічі фасилітатор пояснює групі, що таке особистісні ресурси і наводить приклади того, де і в чому їх можна віднайти. Ділиться корисними вправами для розвитку стійкості, наприклад, розповідає про щоденник подяки. Група веде дискусію про те, чому стійкість важлива для успішної інтеграції та як вона може допомогти учасникам подолати виклики, з якими вони можуть зіткнутися в новому суспільстві. Учасники програми, включаючи фасилітатора, можуть поділитися своїм особистим досвідом подолання труднощів шляхом відновлення або пошуку особистісних ресурсів. Учасники матимуть можливість поділитися

своїми сильними сторонами з групою, що може допомогти їм краще зрозуміти власні сильні сторони та вчитися в інших.

Домашнє завдання: У спільній бесіді в месенджері учасникам буде запропоновано завдання поділитися різними ресурсами, які доступні для мігрантів в Іспанії, такі як громадські центри, мовні курси та програми професійної підготовки. Учасники поділяться особистими історіями доступу до цих ресурсів і перевагами, які вони надають. Мета завдання – заохотити дослідити та у подальшому використовувати ці ресурси для підвищення їхньої інтеграції та добробуту.

3. Третя зустріч присвячена обговоренню важливості навичок ефективної комунікації для побудови стосунків і зменшенню соціальної ізоляції. Група дізнається про вербальне і невербальне спілкування, поради для ефективного спілкування, дізнаються про активне слухання та поділяться власними історіями про відмінність комунікації в Україні та в Іспанії. Група поговорить про відмінності між українською та іспанською культурами, поділяться порадами та стратегіями, як орієнтуватися в культурних відмінностях і краще будувати стосунки з іспанцями. Ця сесія допоможе учасникам краще зрозуміти своє нове культурне середовище та відчутти себе впевненішими у спілкуванні з іспанцями.
4. Четверта зустріч – Група поговорить про важливість збереження зв'язку з Україною та українську ідентичність, а також поділяться особистими історіями збереження цього зв'язку під час проживання в іншій країні. Фасилітатор надасть інформацію про українські культурні заходи та організації в Іспанії, а також допоможе учасникам зв'язатися з цими організаціями, якщо вони зацікавлені. І так як це заключна сесія, то учасники обмірковують, діляться враженнями про програму та прогрес, якого вони досягли. Учасники проводять церемонію закриття, щоб відзначити свої досягнення та подякувати за програму та один одному. Ця сесія

допоможе учасникам відчутти завершення тренінгу та прорефлексувати про свої досягнення. На закінчення учасникам буде надано бланки для повторного проходження тесту для того, щоб порівняти результати до проходження тренінгу і після.

Структура тренінгу

№з/п зустрічі	Вміст сесії	Час проведення
Зустріч №1	1. Знайомство тренера-фасилітатора з учасниками тренінгу. Обговорення очікувань і правил.	10 хв
	2. Учасники діляться особистими історіями переживання міграції.	15 хв
	3. Учасники встановлюють особисті та спільні цілі на час перебування в міграції.	15 хв
	4. Тренер-фасилітатор розповідає про стратегії досягнення цілей.	15 хв
	5. Учасники створять план дій для досягнення спільних цілей.	15 хв
Зустріч №2	1. Тренер-фасилітатор проводить міні-лекцію з презентацією про особистісні ресурси.	20 хв
	2. Група рефлексує і веде дискусію.	20 хв
	3. Учасники розповідають про свої сильні сторони.	15 хв
	4. Домашнє завдання: у спільній бесіді в месенджері учасники діляться корисними ресурсами, які можуть знадобитися іншим під час міграції.	
Зустріч №3	1. Тренер-фасилітатор проводить міні лекцію з презентацією про вербальне та невербальне спілкування, активне слухання, поради для ефективного спілкування.	20 хв
	2. Обговорення презентації та відмінностей між культурами своєї країни та приймаючої сторони.	30 хв
Зустріч №4	1. Обговорення важливості збереження зв'язку з Україною. Група ділиться історіями свого способу збереження зв'язку з Україною під час досвіду перебування в іншій країні.	30 хв
	2. Тренер-фасилітатор розповідає про українські культурні заходи, осередки та організації в країні їхнього тимчасового перебування.	20 хв
	3. Завершення тренінгу. Обговорення групою прогресу, якого вони досягли за час тренінгу. Церемонія завершення.	30 хв
	4. Порівняльне тестування.	15 хв

Розширена програма тренінгу складалася б з 10 сесій:

1. «Вступ і організація». На першій сесії завдання фасилітатора представитися і познайомитися з усіма учасниками тренінгу. Обговорення групою цілей і очікувань від програми, фасилітатор наголошує на основних правилах тренінгу. Головне завдання фасилітатора на першій зустрічі – створити безпечний і сприятливий простір для того, щоб учасники могли у подальшому поділитися своїм досвідом і проблемами.
2. «Обговорення основних проблем та запитів учасників». Друга сесія присвячена обговоренню учасниками проблем, з якими вони стикнулися у процесі адаптації до життя в Іспанії. Учасникам буде запропоновано поділитися особистими історіями, що допоможе створити відчуття зв'язку та підтримки в групі. Фасилітатор, у свою чергу, повинен зафіксувати основні проблеми з якими частіше зустрічаються мігранти у процесі інтеграції для того, щоб на наступних зустрічах підготувати перелік наявних ресурсів, які можуть допомогти вирішити проблему.
3. «Постановка цілей і планування дій». На третій сесії учасникам буде запропоновано встановити особисті цілі на час, проведений в Іспанії. Фасилітатор розповість про стратегії досягнення цих цілей, як-от поділ їх на менші кроки та залучення підтримки з боку інших. Учасники створять груповий план дій для досягнення спільних цілей, наприклад, покращення мовних навичок або пошук роботи. Ця сесія допоможе учасникам відчувати більше сил і зосередитися на своїх особистих і колективних цілях.
4. «Пошук особистісних ресурсів: формування стійкості для інтеграції та адаптації. Частина 1». Тема четвертої сесії є досить обширною, тому ми пропонуємо розділити її на 2-3 частини в залежності від динаміки сприйняття групою інформації. Отже, на цій сесії фасилітатор пояснює групі, що таке особистісні ресурси та стійкість, і наводить приклади того, як де їх можна віднайти в

повсякденному житті. Група веде дискусію про те, чому стійкість важлива для успішної інтеграції та як вона може допомогти учасникам подолати виклики, з якими вони можуть зіткнутися в новому суспільстві. Учасники програми, включаючи фасилітатора, можуть поділитися своїм особистим досвідом подолання труднощів шляхом відновлення або пошуку особистісних ресурсів. Учасники матимуть можливість поділитися своїми сильними сторонами з групою, що може допомогти їм краще зрозуміти власні сильні сторони та вчитися в інших.

5. «Пошук особистісних ресурсів: формування стійкості для інтеграції та адаптації. Частина 2». На п'ятій сесії група продовжує тему попередньої і говорить про те, як розвинути стійкість. Фасилітатор повинен надати матеріали з практичними порадами та вправами для розвитку стійкості. Роздатковий матеріал може включати приклади позитивної розмови з самим собою, питання, які потрібно поставити собі, коли учасники стикаються з проблемою, або шаблон щоденника подяки. Також на цій зустрічі учасники повинні підсумовувати ключові висновки та уроки із сесії, включаючи важливість стійкості в процесі інтеграції, а також практичні інструменти та стратегії для розвитку стійкості.
6. «Зовнішні ресурси для інтеграції та адаптації». Під час шостої сесії учасники поділяться різними ресурсами, які доступні для мігрантів в Іспанії, такі як громадські центри, мовні курси та програми професійної підготовки. Учасники поділяться особистими історіями доступу до цих ресурсів і перевагами, які вони надають. Мета сесії – заохотити дослідити та у подальшому використовувати ці ресурси для підвищення їхньої інтеграції та добробуту.
7. «Ефективна комунікація». Сьома сесія присвячена обговоренню важливості навичок ефективної комунікації для побудови стосунків і зменшенню соціальної ізоляції. Група дізнається про вербальне і невербальне спілкування, поради для ефективного спілкування,

дізнаються про активне слухання та поділяться власними історіями про відмінність комунікації в Україні та в Іспанії.

8. «Підтримка зв'язку з Україною». Група поговорить про важливість збереження зв'язку з Україною та українську ідентичність, а також поділяться особистими історіями збереження цього зв'язку під час проживання в іншій країні. Фасилітатор надасть інформацію про українські культурні заходи та організації в Іспанії, а також допоможе учасникам зв'язатися з цими організаціями, якщо вони зацікавлені.
9. «Культурна адаптація та інтеграція». Дев'ята сесія спрямована на обговорення проблем та можливостей культурної адаптації та інтеграції. Група поговорить про відмінності між українською та іспанською культурами, поділяться порадами та стратегіями, як орієнтуватися в культурних відмінностях і краще будувати стосунки з іспанцями. Ця сесія допоможе учасникам краще зрозуміти своє нове культурне середовище та відчутти себе впевненішими у спілкуванні з іспанцями.
10. «Рефлексія та завершення». Під час заключної сесії учасники обмірковують, діляться враженнями про програму та прогрес, якого вони досягли. Фасилітатор повинен розповісти про стратегії підтримки емоційної стабільності та нормального рівня соціальної включеності за межами програми. Учасники проводять церемонію закриття, щоб відзначити свої досягнення та подякувати за програму та один одному. Ця сесія допоможе учасникам відчутти завершення тренінгу, порефлексувати про свої досягнення, а також надасть їм інструменти для продовження їхнього особистого зростання в Україні та інтеграції в Іспанії за межами програми.

Після завершення проведення профілактичної корекційної тренінгової програми нами був проведений ретест з використанням експрес-діагностики рівня соціальної ізольованості особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон), яку

використовували перед початком формувального експерименту. Вона допомогла проаналізувати ефективність заходів профілактики та розробити рекомендації щодо реалізації подібних профілактичних та корекційних програм у практиці соціальної роботи.

Достовірність позитивної динаміки особистісних змін була перевірена (Див. Таб. 3.1.)

Таблиця 3.1.

	Експрес-діагностики рівня соціальної ізольованості особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон)					
	1	2	3	4	5	6
Тест	34	40	43	51	33	24
Ретест	29	36	37	43	28	24

Динаміка показника рівня соціальної ізольованості у представників експериментальної групи підтвердила тенденцію до зниження рівня соціальної ізольованості у мігрантів. Окрім цього, ми попросили учасників надати зворотній зв'язок і розповісти про своє суб'єктивне враження від проведеної програми. Учасники тренінгу відмітили покращення настрою, зниження загального стресу впродовж зустрічей та після. Всі 6 учасників поділилися позитивними враженнями від нашого тренінгу і зазначили, що інформація була корисною та актуальною. 2 учасників розповіли про позитивні зрушення у спілкуванні з місцевим (іноземним) населенням. За нашими спостереженнями після проведення тренінгу учасники продовжили спілкування у сформованій нами групі. Вищезазначене підтверджує виявлені нами у ході кореляційного аналізу чинники, що впливають на успішність інтеграції мігрантів у нове соціальне середовище.

Результати ретесту експериментальної групи з числа мігрантів, отримувачів тимчасового притулку виявили позитивну динаміку змін, які почали відбуватися під дією проведених корекційних заходів.

Навіть ці невеликі зрушення, які відбулися у пробному формувальному експерименті підтверджують ефективність запропонованої програми і

дозволяють стверджувати, що у подальшому, при широкому запровадженні даного тренінгу можна прогнозувати більш суттєві позитивні зміни у мігрантів, формування міцної, ресурсної української спільноти, а також профілактики та знижені рівня соціальної ізольованості. Таким чином для досягнення поставленої мети ми рекомендуємо проводити дану програму, наряду з іншими профілактичними заходами, у системі соціальної роботи.

Висновки до розділу 3

Отже, для ефективної профілактики та корекції рівня соціальної ізольованості необхідно мати правильне розуміння сутності цього явища. Соціальна ізольованість може негативно впливати на фізичне та психічне здоров'я людини, що підкреслює важливість звернення уваги на цей аспект.

Розвиток загальної культури та духовного рівня населення є одним з ключових факторів у зменшенні соціальної ізольованості. Це включає підтримку та стимулювання здорових зв'язків з родиною та друзями, участь у громадських заходах та програмах, а також взаємодію з однолітками через клуби інтересів та групи підтримки. Важливо також підтримувати ініціативи, які спрямовані на підвищення свідомості про проблему соціальної ізоляції.

Психологи та дослідники розробляють програми та стратегії для поліпшення соціальної підтримки та запобігання соціальній ізоляції. Розвиток соціальних навичок, таких як ефективне спілкування, встановлення та підтримання здорових міжособистісних відносин, а також навичок слухання та емпатії, є важливим аспектом цих програм.

Отже, для успішної боротьби з соціальною ізольованістю у мігрантів необхідно поєднати зусилля усіх зацікавлених сторін, включаючи суспільство, організації та індивідуальний рівень.

Для того, щоб реалізувати поставлену нами мету – ми розробили програму профілактики і корекції рівня соціальної ізольованості у мігрантів. Ми обрали формат групи взаємопідтримки з елементами тренінгу. З

урахуванням результатів емпіричного дослідження та на основі проаналізованих теоретичних положень, ми розробили програму профілактики та корекції спрямовану на: зниження соціальної ізоляції, нормалізацію емоційної стабільності, формування навичок ефективної комунікації, формування ресурсної української спільноти, збільшення соціальної взаємодії, збереженні зв'язку з Україною, що дає можливість знизити рівень соціальної ізоляції і допомогти мігрантам успішно інтегруватися у нове соціальне середовище та у подальшому реінтегруватися в Україні.

Програма профілактики та корекції соціальної ізоляції включає в себе 4 зустрічі загальним обсягом 4 години. Програма успішно апробована на експериментальній групі. Після проведення повторного тестування нами виявлені позитивні зрушення. Динаміка показника рівня соціальної ізоляції у представників експериментальної групи підтвердила тенденцію до зниження рівня соціальної ізоляції у мігрантів. Окрім цього, ми попросили учасників надати зворотній зв'язок і розповісти про своє суб'єктивне враження від проведеної програми. Учасники тренінгу відмітили покращення настрою, зниження загального стресу впродовж зустрічей та після. Всі 6 учасників поділилися позитивними враженнями від нашого тренінгу і зазначили, що інформація була корисною та актуальною. 2 учасників розповіли про позитивні зрушення у спілкуванні з місцевим (іноземним) населенням. За нашими спостереженнями після проведення тренінгу учасники продовжили спілкування у сформованій нами групі. Вищезазначене підтверджує виявлені нами у ході кореляційного аналізу чинники, що впливають на успішність інтеграції мігрантів у нове соціальне середовище.

Навіть невеликі зміни, які відбулися у пробному формульованому експерименті підтверджують ефективність запропонованої програми.

ВИСНОВКИ

1. Під час теоретичного аналізу актуальних викликів мігрантів у процесі їх інтеграції в нове для них середовище, ми довели важливість та актуальність досліджуваної проблематики. Так, нами було виявлено низку перешкод, з якими стикаються мігранти: мовний бар'єр (впливає на доступ до освітніх послуг, працевлаштування та кар'єрного зростання, отримання соціально-медичних послуг), дискримінація (етнічна, вікова, гендерна), стигматизація та соціальна ізоляція (депривація соціальних контактів), правовий захист тощо.
2. Окрім соціальних проблем, у мігрантів можуть виявлятися ряд психологічних: перманентні тривожні стани тощо. Це у свою чергу, може посилюватися вищезазначеними соціальними проблемами: відсутністю доступу до інституцій, упередженим ставленням при працевлаштуванні, тому будучи фахівцем соціальної роботи, потрібно комплексно забезпечувати ряд послуг, які сприяють не тільки матеріальному, а й психологічному комфорту мігрантів. Зрештою, забезпечення успішної інтеграції мігрантів приносить користь не лише самим окремим особам, але й громадянам держави, куди вимушено переміщується особа, адже це сприяє підтриманню суспільно-політичних процесів тієї країни.
3. Інтерпретоване емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про те, що саме рівень соціальної ізоляції та компоненти міжособистісної взаємодії визначають успішність або неуспішність інтеграції мігранта у нове соціальне середовище. Згідно порівняльного аналізу, мігранти, які поки не планують повертатися відрізняються наявністю високих показників I_w (мають сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них), а також A_e (мають схильність встановлювати близькі емоційні стосунки). Натомість мігранти, які вже зараз планують повертатися додому виражають низькі показники A_e (є дуже обережними при встановленні близьких інтимних відносин), A_w (раціональним чином створюють більш глибокі емоційні відносини) та I_e (не відчують себе

добре серед людей, мають схильність їх уникати). Ці фактори доцільно враховувати при побудові прогнозу щодо готовності чи неготовності мігранта до інтеграції у нове соціальне середовище.

4. Згідно встановлених кореляційних зв'язків, ми виявили наступне: рівень соціальної ізолюваності у мігрантів, які не планують повертатися корелює з фактором C_w , що вказує на закономірність, коли наявне зниження рівня соціальної ізолюваності може обумовлювати тенденцію до незалежності у побудові власного життя у новому соціумі іншої держави. До того ж, рівень соціальної ізолюваності у мігрантів, які планують повертатися, має позитивну кореляцію з фактором I_w , з чого можна зробити висновок, що при високому рівні соціальної ізолюваності індивід має сильну потребу бути прийнятим іншими і належати до них, що часто уособлюється в уявленнях про звичне особистісно значуще соціальне оточення, яке асоціюється з країною, з якої він виїхав.
5. За виявленими значущими результатами констатувального етапу дослідження, ми розробили програму профілактики і корекції рівня соціальної ізолюваності у мігрантів, яка спрямована на нормалізацію емоційної стабільності, формування навичок ефективної комунікації, формування ресурсної української спільноти, збільшення соціальної взаємодії, збереженні зв'язку з Україною, що дає можливість знизити рівень соціальної ізолюваності і допомогти мігрантам успішно інтегруватися у нове соціальне середовище та у подальшому реінтегруватися в Україні.
6. Програма була успішно апробована на експериментальній групі дослідження. Після завершення проведення профілактичної корекційної тренінгової програми нами був проведений ретест з використанням експрес-діагностики рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон), яку використовували перед початком формувального експерименту. Так, нами було виявлено позитивну динаміку показника рівня соціальної ізолюваності у представників експериментальної групи. Окрім цього, за зворотнім рефлексивним зв'язком стосовно ефективності

взаємодії, усі 6 учасників поділилися позитивними враженнями від нашого тренінгу, зазначивши, що інформація була корисною та актуальною. Після проведення тренінгу учасники продовжили спілкування у сформованій нами групі.

Отже, навіть незначні зміни, які відбулися під час формувального етапу дослідження підтверджують ефективність запропонованої програми. Тому, її можна надалі доповнювати та використовувати у практичній діяльності фахівцями соціальної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айпетров В., Балі І. Р., Вітківська Г. С. Соціально-економічні та правові аспекти вимушеної міграції.
2. Вознесенська О. Л. Ресурси арт-терапії на допомогу вимушеним переселенцям : практич. посіб. / О. Л. Вознесенська. – К. : Human Rights Foundation, 2015.
3. Гайдуцький А. Проблеми та перспективи повернення мігрантів в Україну. Економіка та суспільство. 2022. № 37. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-81>.
4. Глінка Н. В. Міжкультурна комунікація в умовах вимушеної міграції. Виклики сьогодення. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку. Ч 2. 2022. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-280-0-10>.
5. Кличковський С. О. Програма розвитку навичок міжособистісної взаємодії в контексті покращення соціально-психологічного клімату групи. Актуальні проблеми психології. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. 2019. Т. 1, вип. 53. С. 68–74.
6. Милославська Н. «Психологічна та соціальна адаптація біженців». 2018. С. 21.
7. Н.М Гончарук. Деякі прийоми психологічної корекції вербальних комунікативних навичок розумово відсталих підлітків, ізольованих у колективі однолітків. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка. С. 121–131.
8. Савицький О. Причини депресивних порушень у мігрантів та ремігрантів. Медсестринство. 2015. № 2. URL: <https://doi.org/10.11603/2411-1597.2014.2.5100>.
9. Яковишин Р. Я. Соціальна реабілітація дітей трудових мігрантів. Actual Problems in the System of Education: General Secondary Education Institution – Pre-University Training – Higher Education

- Institution. 2022. № 2. C. 916–922. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.16688>.
10. Angell R. C. Moral Integration and Interpersonal Integration. *American Journal of Sociology*. 1951. Vol. 57, S1. P. 88–91. URL: <https://doi.org/10.1086/220899>.
 11. Bianchi A. J. Social Isolation in Modern Society. *Contemporary Sociology: A Journal of Reviews*. 2007. Vol. 36, no. 4. P. 354–356. URL: <https://doi.org/10.1177/009430610703600425>.
 12. Conclusions and next steps. *The Road to Integration*. 2019. P. 135–138. URL: <https://doi.org/10.1787/189f442b-en>.
 13. Deaux K. Surveying the landscape of immigration: social psychological perspectives. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. 2000. Vol. 10, no. 5. P. 421–431. URL: [https://doi.org/10.1002/1099-1298\(200009/10\)10:5%3C421::aid-casp598%3E3.0.co;2-y](https://doi.org/10.1002/1099-1298(200009/10)10:5%3C421::aid-casp598%3E3.0.co;2-y).
 14. Dominik Gangartner, Lukas Etter. *Language Barriers and Labor Market Discrimination against Migrants: Evidence from Germany*. 2019.
 15. Donà G., Young M. *Refugees and forced migrants. The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* / ed. by D. L. Sam, J. W. Berry. Cambridge. P. 153–172. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9781316219218.011>.
 16. Gilmartin M., Migge B. European migrants in Ireland: Pathways to integration. *European Urban and Regional Studies*. 2013. Vol. 22, no. 3. P. 285–299. URL: <https://doi.org/10.1177/0969776412474583>.
 17. Herz M., Johansson T. The Experience of Being Stopped: Young Immigrants, Social Exclusion and Strategies. *YOUNG*. 2012. Vol. 20, no. 2. P. 157–176. URL: <https://doi.org/10.1177/110330881202000203>.
 18. Horner K. *Language, citizenship and Europeanization Unpacking the discourse of integration Part of Discourses on Language and Integration: Critical perspectives on language testing regimes in Europe*. John Benjamins Publishing Company, 2009.

19. Improving communication accessibility for refugees with communication disabilities through capacity building case study from Rwanda. United Nations High Commissioner for Refugees, 2021.
20. Integration of refugees in the United States. Institute of Migration Policy, 2020.
21. International Migration Report 2017. The United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2017.
22. Kenneth A. Couch. Social Exclusion in Cross-National Perspective: The European Union and its Member States. Oxford University Press. 2019. P. 360.
23. Loneliness: human nature and the need for social connection. Choice Reviews Online. 2008. Vol. 46, no. 03. P. 46–1765–46–1765. URL: <https://doi.org/10.5860/choice.46-1765>.
24. Martin S. F. Forced migration and the evolving humanitarian regime. Institute for the Study of International Migration Georgetown University Washington, DC USA, 2000. 41 p.
25. Martinez-Brawley E. E., Zorita P. M.-B. Immigrants, Refugees and Asylum Seekers. Journal of Ethnic And Cultural Diversity in Social Work. 2001. Vol. 10, no. 3. P. 49–67. URL: https://doi.org/10.1300/j051v10n03_04.
26. Miller K. Forced Migration and Mental Health: Rethinking the Care of Refugees and Displaced Persons. Global Public Health. 2008. Vol. 3, no. 4. P. 451–454. URL: <https://doi.org/10.1080/17441690701535998>.
27. Novak I. Problems of Social Vulnerability of Internally Displaced Persons and Forced Migrants. Folk art and ethnology. 2022. Vol. 4. P. 25–35. URL: <https://doi.org/10.15407/nte2022.04.025>.
28. Parkinson E. Overcoming language barriers to improve the quality of primary care for migrants. Health Science Inquiry. 2019. Vol. 5, no. 1. URL: <https://doi.org/10.29173/hsi152>.
29. Prevalence of Depression among Migrants: A Systematic Review and Meta-Analysis / S. Foo et al. International Journal of Environmental

- Research and Public Health. 2018. Vol. 15, no. 9. P. 1986. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph15091986>.
30. Psychological Perspectives on Immigration / V. M. Esses et al. Journal of Social Issues. 2010. Vol. 66, no. 4. P. 635–647. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2010.01667>.
31. Rivera M. M. Social Security Protection of Migrant Workers. Asian and Pacific Migration Journal. 1992. Vol. 1, no. 3-4. P. 511–528. URL: <https://doi.org/10.1177/011719689200100305>.
32. Ruhs M. Price of Rights: Regulating International Labor Migration. Princeton University Press, 2013. 269 p.
33. Sarah Sherman-Stokes. Legal Protections for Refugees and Asylum Seekers in the United States. The Road to Integration. 2021. P. 64–70.
34. Sasan Rasi. Impact of Language Barriers on Access to Healthcare Services by Immigrant Patients: A systematic review. ResearchGate2020. 2020. P. 35–48.
35. Summerfield D. The Psychological Legacy of War and Atrocity. The Journal of Nervous and Mental Disease. 1996. Vol. 184, no. 6. P. 375–376. URL: <https://doi.org/10.1097/00005053-199606000-00008>.
36. Terry R., Townley G. Exploring the Role of Social Support in Promoting Community Integration: An Integrated Literature Review. American Journal of Community Psychology. 2019. Vol. 64, no. 3-4. P. 509–527. URL: <https://doi.org/10.1002/ajcp.12336>.
37. Ward N. Social Exclusion, Social Identity and Social Work: Analysing Social Exclusion from a Material Discursive Perspective. Social Work Education. 2009. Vol. 28, no. 3. P. 237–252. URL: <https://doi.org/10.1080/02615470802659332>.
38. Williams K.: A literature review. Population Council, 2011. URL: <https://doi.org/10.31899/rh1.1013>.
39. Yehuda R., LeDoux J. Response Variation following Trauma: A Translational Neuroscience Approach to Understanding PTSD. Neuron.

2007. Vol. 56, no. 1. P. 19–32. URL:

<https://doi.org/10.1016/j.neuron.2007.09.006>.

40. Yu Jin Woo. Individual Attitudes Toward Migrants: A Cross-Country Comparison. *China-USA Business Review*. 2016. Vol. 15, no. 3. URL: <https://doi.org/10.17265/1537-1514/2016.03.003>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати тестування за методикою діагностики міжособистісних відносин А.А. Рукавишнікова, модифікована під переселенців Александровим Д.О.

(Респонденти, які вже зараз мають намір повернутися)

№	стать	вік	знання мови приймаючої країни	Знання англійської	Термін	Міграційні наміри	Ie	Iw	Ce	Cw	Ae	Aw
1	чол	45	ні	так	3	ні	3	2	7	2	2	2
2	жін	30	ні	так	9	ні	3	5	9	2	3	6
3	чол	21	ні	так	6	ні	2	5	8	0	2	3
4	жін	15	так	так	11	ні	7	8	8	2	6	5
8	жін	20	ні	так	8	ні	6	8	7	3	2	6
9	жін	76	ні	ні	2	ні	5	5	9	4	4	2
11	жін	17	ні	так	5	ні	6	9	8	7	6	4
12	жін	36	так	так	11	ні	3	4	1	2	2	3
13	жін	20	ні	так	1	ні	4	7	9	1	1	3
15	жін	25	ні	так	8	ні	2	4	9	4	3	2
16	жін	44	ні	так	3	ні	4	5	8	5	2	2
17	чол	18	так	так	11	ні	6	8	7	4	7	5
18	чол	18	так	так	7	ні	3	5	9	2	3	4
19	жін	18	ні	ні	10	ні	5	4	9	2	4	4
21	жін	42	ні	так	10	ні	3	2	7	1	1	4
23	жін	19	ні	так	9	ні	6	9	9	3	6	5
24	жін	25	ні	так	4	ні	2	4	2	1	3	2
27	чол	16	ні	так	11	ні	6	4	2	4	3	4
30	чол	17	ні	да	5	ні	2	2	4	2	1	3
32	жін	20	ні	так	12	ні	4	5	5	4	0	4
34	жін	22	ні	так	11	ні	3	8	6	5	3	3
37	жін	20	так	ні	2	ні	4	6	8	2	2	5
38	чол	37	ні	ні	8	ні	5	4	6	1	1	3
42	жін	20	так	так	10	ні	4	8	9	3	8	8
43	жін	23	так	так	12	ні	4	5	5	2	2	4
45	жін	37	ні	ні	3	ні	3	3	1	3	3	6
48	жін	23	ні	ні	11	ні	6	9	7	1	3	6
51	жін	25	ні	ні	12	ні	3	2	6	0	3	3
52	жін	35	ні	так	9	ні	2	3	8	1	4	2
55	жін	36	ні	так	10	ні	3	1	5	1	2	3
		27			7,8		4,0	5,1	6,6	2,5	3,1	3,9

**Результати тестування за експрес-діагностикою рівня соціальної
ізоляваності особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон)
(Респонденти, які вже зараз мають намір повернутися)**

№	стать	вік	знання мови приймаючої країни	Знання англійської	Термін перебування за кордоном	Міграційні наміри	тест 2
1	чол	45	ні	так	3	ні	21
2	жін	30	ні	так	9	ні	9
3	чол	21	ні	так	6	ні	44
4	жін	15	так	так	11	ні	26
8	жін	20	ні	так	8	ні	34
9	жін	76	ні	ні	2	ні	15
11	жін	17	ні	так	5	ні	45
12	жін	36	так	так	11	ні	28
13	жін	20	ні	так	1	ні	40
15	жін	25	ні	так	8	ні	57
16	жін	44	ні	так	3	ні	25
17	чол	18	так	так	11	ні	14
18	чол	18	так	так	7	ні	13
19	жін	18	ні	ні	10	ні	17
21	жін	42	ні	так	10	ні	28
23	жін	19	ні	так	9	ні	47
24	жін	25	ні	так	4	ні	43
27	чол	16	ні	так	11	ні	15
30	чол	17	ні	да	5	ні	49
32	жін	20	ні	так	12	ні	33
34	жін	22	ні	так	11	ні	51
37	жін	20	так	ні	2	ні	33
38	чол	37	ні	ні	8	ні	5
42	жін	20	так	так	10	ні	50
43	жін	23	так	так	12	ні	36
45	жін	37	ні	ні	3	ні	18
48	жін	23	ні	ні	11	ні	24
51	жін	25	ні	ні	12	ні	26
52	жін	35	ні	так	9	ні	16
55	жін	36	ні	так	10	ні	10
		27			7,8		29,1

**Результати тестування за методикою діагностики міжособистісних
відносин А.А. Рукавишнікова, модифікована під переселенців**

Александровим Д.О.

**(Респонденти, які під час активної фази війни не готові повернутися в
Україну)**

№	стать	вік	знання мови приймаючої країни	Знання англійської	термін	Міграційні наміри	Ie	Iw	Ce	Cw	Ae	Aw
5	жін	21	ні	так	8	так	4	6	8	1	3	5
6	жін	25	ні	так	12	так	7	6	9	2	7	5
7	жін	21	так	так	10	так	4	9	7	4	9	5
10	жін	33	ні	так	12	так	6	6	9	1	4	5
14	жін	25	ні	так	10	так	6	6	5	7	8	5
20	чол	37	так	так	5	так	4	6	8	5	7	6
22	жін	20	так	так	12	так	4	9	9	1	7	6
25	жін	27	ні	так	12	так	5	9	7	2	7	6
26	жін	18	ні	так	12	так	5	6	3	5	6	3
28	жін	38	ні	так	11	так	5	2	6	0	3	5
29	жін	26	так	так	12	так	4	5	9	5	3	4
31	жін	29	так	так	12	так	4	8	9	5	2	4
33	жін	47	так	ні	12	так	3	7	6	1	2	5
35	чол	17	ні	так	2	так	4	2	9	6	2	6
36	жін	18	ні	так	9	так	6	7	9	7	6	5
39	жін	26	так	так	12	так	5	6	3	4	4	6
40	жін	24	ні	так	7	так	4	3	9	2	5	2
41	жін	41	ні	так	11	так	5	4	6	1	1	5
44	чол	19	так	так	10	так	3	4	7	5	8	4
46	жін	29	ні	так	12	так	4	4	5	2	3	3
47	жін	22	так	так	4	так	4	7	8	7	5	5
49	жін	35	ні	так	12	так	3	5	5	0	8	6
50	жін	27	ні	так	12	так	3	9	7	5	3	5
53	чол	40	ні	так	12	так	2	5	8	5	6	5
54	жін	30	так	так	11	так	2	7	7	3	5	2
		28			10,2		4,2	5,9	7,1	3,4	5,0	4,7

**Результати тестування за експрес-діагностикою рівня соціальної
ізоляваності особистості (Д. Рассел та М. Фергюсон)
(Респонденти, які під час активної фази війни не готові повернутися в
Україну)**

№	стать	вік	знання мови приймаючої країни	Знання англійської	термін	Міграційні наміри	тест 2
5	жін	21	ні	так	8	так	5
6	жін	25	ні	так	12	так	13
7	жін	21	так	так	10	так	4
10	жін	33	ні	так	12	так	5
14	жін	25	ні	так	10	так	26
20	чол	37	так	так	5	так	12
22	жін	20	так	так	12	так	19
25	жін	27	ні	так	12	так	4
26	жін	18	ні	так	12	так	16
28	жін	38	ні	так	11	так	19
29	жін	26	так	так	12	так	25
31	жін	29	так	так	12	так	23
33	жін	47	так	ні	12	так	4
35	чол	17	ні	так	2	так	28
36	жін	18	ні	так	9	так	53
39	жін	26	так	так	12	так	37
40	жін	24	ні	так	7	так	21
41	жін	41	ні	так	11	так	13
44	чол	19	так	так	10	так	16
46	жін	29	ні	так	12	так	9
47	жін	22	так	так	4	так	52
49	жін	35	ні	так	12	так	4
50	жін	27	ні	так	12	так	34
53	чол	40	ні	так	12	так	21
54	жін	30	так	так	11	так	17
		28			10,2		19,2